

Werkplan 2023

VEENWEIDE
FRYSLÂN

Inhoud

1 Inleiding	3
2 Organisatie in Fryslân	4
3 Aanpak	5
4 Public affairs Rijk, Europa en private partijen	7
5 Veenweide algemeen	8
5.1 Communicatie	8
5.2 Onderzoeken en proefprojecten	10
6 Financiën	11
6.1 Kosten en financiering	11
6.2 Personeelsinzet	11
7 Programmalijn 1 Waterbeheer en Klimaatadaptatie	12
Thema 1: Peilbeheer	12
Thema 2: Waterberging en klimaatadaptatie	12
Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem	13
8 Programmalijn 2 Bodem en Grondgebruik	14
Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen	14
Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/bodem in balans	15
Thema 3: Draagkracht en bodemverdichting	16
Thema 4: Maisteelt en energiegewassen	17
9 Programmalijn 3 It Nije Buorkjen	18
Thema 1: Verdien capaciteit landbouw behouden en verbreden	18
Thema 2: Landbouw en water	21
Thema 3: Kringlooplandbouw / 5 sterren landbouw	21
10 Programmalijn 4 Leefomgeving, natuur en biodiversiteit	23
Thema 1: Natuur en biodiversiteit	23
Thema 2: Landschap, cultuurhistorie en archeologie	24
11 Programmalijn 5 Integrale gebiedsaanpak	28
11.1 Aldeboarn–De Deelen	28
11.2 Hegewarren	30
11.3 Groote Veenpolder	32
11.4 Idzegea	33
11.5 Brekkenpolder	34
11.6 Grouster Leechlân	35
11.7 Kansrijke initiatieven	36
12 Programmalijn 6 Onderzoek en Monitoring	39
Bijlage 1 Overzicht kosten en financiering	40
Bijlage 2 Overzicht personeelsinzet	41

1 Inleiding

In het Veenweideprogramma 2021-2030 is als ambitie benoemd dat er op de lange termijn (2050) sprake is van een blijvend evenwicht in het Friese veenweidegebied. Een evenwicht waarin veenafbraak, bodemdaling en CO₂-uitstoot nagenoeg zijn gestopt. De kwaliteiten van landschap en natuur zijn verbeterd, funderingen worden niet verder aangetast, de landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief met een solide verdienmodel en de leefbaarheid en vitaliteit staan op een hoog peil. Om deze ambitie te bereiken benoemt het programma een aantal doelen, een strategie, een aanpak en een aantal activiteiten voor de periode 2021-2030. Concreet komt dit onder meer neer op het verhogen van het waterpeil in de gebieden met dik veen tot zo'n veertig centimeter onder het maaiveld.

In 2023 wordt het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG) vastgesteld. De veenweidetaakstellingen zullen hier een onderdeel van zijn. Naar verwachting zal er in de gebieden worden gewerkt met aangescherpte doelstellingen en zal er meer druk komen op versnelling van de uitvoering. Dit werkplan gaat uit van de budgettering 2023 en geeft invulling aan de leidraad die ook in 2022 geldt:

1. samen met de Mienskip komen tot uitvoering en
2. hoe concreter, hoe beter.

Status werkplan

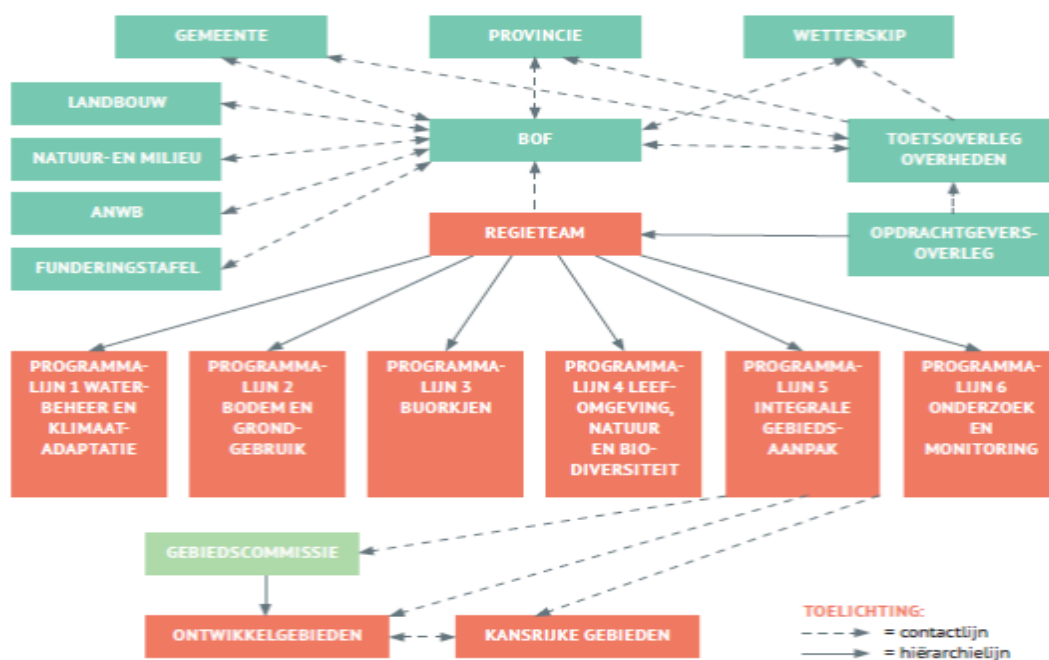
Het Veenweideprogramma 2021-2030 vormt het vertrekpunt voor dit werkplan. Dit werkplan 2023 geeft weer wat er in 2023 gedaan wordt om de doelen van het Veenweideprogramma te realiseren en wat hiervoor nodig is (capaciteit en middelen). Het werkplan is bedoeld om inzicht te geven in de uitvoering van de veenweideopgave aan alle direct betrokken bestuurders. Op advies van het Bestjoerlik Oerlis Feangreide wordt het ter vaststelling aangeboden aan het college van Gedeputeerde Staten, dagelijks bestuur van Wetterskip Fryslân en colleges van burgemeester en wethouders van de zeven betrokken veenweidegemeenten.

2 Organisatie in Fryslân

Voor een integrale bestuurlijke afweging is een Bestjoerlik Oerlis Feangreide (BOF) in het leven geroepen. Hierin zitten de gedeputeerde van de provincie, een dagelijks bestuurslid van het waterschap, een afgevaardigde van de zeven landbouwpartijen, een afgevaardigde van de natuur- en milieupartijen, een wethouder namens de veenweidegemeenten en een afgevaardigde van de recreatiesector.

De programmamanager Veenweide is samen met het Regieteam Veenweide verantwoordelijk voor de programmaorganisatie en is secretaris van het BOF. Daarnaast is de programmamanager eindverantwoordelijk voor de programmaorganisatie, waarin vijf van de zes partijen uit het BOF werken aan de uitvoering. De ANWB is niet vertegenwoordigd in de uitvoering.

In 2022 is het Samenwerkingsplan Veenweide aan de betrokken partijen aangeboden, met uitzondering van de ANWB. Dit Samenwerkingsplan is een set van proces- en werkafspraken op hoofdlijnen tussen alle betrokken partijen. Onderdeel van dit plan is dat voor uitwerking van het Veenweideprogramma op gebiedsniveau Samenwerkingsovereenkomsten (SOK) worden afgesloten met een juridisch bindende status.

Figuur 2.1: Organisatiestructuur van het Veenweideprogramma. Het Regieteam bestaat uit medewerkers van provincie en het waterschap, de veenweidegemeenten, afvaardiging van natuurorganisaties, afvaardiging van landbouworganisaties en maatschappelijke organisaties. De programmaorganisatie is onderverdeeld in vier teams die functioneren ter ondersteuning van de gebiedsteams.

3 Aanpak

Werkwijze

De programmaorganisatie ontwikkelt zich naar een meer op uitvoering gerichte organisatie. Deze ontwikkeling wordt versneld voortgezet in 2023. Er wordt minder capaciteit ingezet op beleidsontwikkeling en meer op gebiedsontwikkeling. Ook wordt flink ingezet op (technologische) innovatie op de terreinen bodem, water en CO2-metingen. Het belangrijkste daarbij zijn de activiteiten die landelijk worden uitgevoerd door onder meer het Nationaal Onderzoeksinstituut Bodemdaling Veenweide (NOBV). Bij uitzondering heeft Fryslân ook op onderdelen een eigen onderzoekambitie, die voortkomt uit onze specifieke opgave. In programmalijn 6 – Onderzoek en Monitoring – leest u daar meer over.

Het Veenweideprogramma werkt volgens de uitgangspunten van dynamisch programmeren en dynamisch financieren. Dit betekent dat er, lopende het programma, voortdurend wordt bijgesteld op basis van nieuwe inzichten of koppelkansen. De programmaorganisatie werkt volgens de Agile werkwijze. Kenmerk van deze werkwijze is een verantwoordelijkheid voor de uitvoering bij zelforganiserende teams en een intensieve kennisuitwisseling tussen alle betrokkenen.

In 2023 wordt gewerkt met drie typen gebiedscategorieën:

1. Ontwikkelgebieden: Aldeboarn-De Deelen en Hegewarren

Deze gebieden staan vooraan in de uitvoering van de gebiedsontwikkeling en krijgen prioriteit bij de toedeling van schaarse middelen (geld en capaciteit).

2. Kansrijke gebieden: Idzegea, Groote Veenpolder, Grouster Leechlân en Brekkenpolder

Deze gebieden bevinden zich in een gebiedsproces, waarbij de integrale aanpak van het tegengaan van de negatieve effecten van de bodemdaling centraal staat. In deze gebieden wordt ingezet op experimenten en innovatie en mogelijk ook op vormen van gebiedsontwikkeling.

Idzegea heeft inmiddels een startnotitie opgesteld. Deze wordt in 2023 vastgesteld. Daarmee wordt Idzegea vanaf dat moment ook als Ontwikkelgebied aangemerkt.

3. Overige gebieden en kansrijke initiatieven

In de overige gebieden wordt onder meer ingezet op 'no regret' maatregelen, zoals bijvoorbeeld flexibel peilbeheer en generieke maatregelen. Indien er projecten of initiatieven ontstaan vanuit deze gebieden, worden deze actief ondersteund.

In het Veenweideprogramma 2021–2030¹ wordt meer specifiek aangegeven hoe de gebiedsontwikkeling wordt ingezet en welke kenmerken bij de verschillende gebiedscategorieën horen.

¹ Het vastgestelde Veenweideprogramma 2021–2030 is na te lezen op onze website: www.veenweidefryslan.frl/veenweideprogramma-2021-2030/download

Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)

In november 2022 heeft het Rijk de uitgangspunten voor het NPLG vastgesteld. Deze uitgangspunten bevatten de doelstellingen voor de provincies op het terrein van natuurherstel/stikstof, klimaat, waterkwaliteit en biodiversiteit. De meeste van deze doelstellingen liggen op de korte termijn, namelijk 2027 of 2030. Deze doelstellingen zijn gebaseerd op het herstel van het natuurlijk evenwicht in het Nederlands landelijk gebied vanuit de filosofie 'water en bodem sturend'. Samen met de doelstellingen is er geld beschikbaar vanuit het Transitiefonds – € 25 miljard – en zijn er inhoudelijke kaders en spelregels meegegeven.

Alles bij elkaar betekent het NPLG een ingrijpende verandering voor het Friese platteland. De provincie Fryslân stelt in juli 2023 het Fries Programma Landelijk Gebied vast. Hierin wordt aangegeven hoe de provincie in de hele regio samen met andere partijen en inwoners de doelen gaat realiseren. Een onderdeel van dit FPLG is de herijking van de doelstellingen van het beperken van CO₂ als gevolg van veenoxidatie. Het Friese veenweidegebied is een belangrijk onderdeel van het FPLG, omdat veel elementen van 'water en bodem sturend' hier samenkomen, zoals:

- vermindering van bodemdaling;
- beperken van CO₂-uitstoot uit de bodem;
- herstel van de grondwaterbalans;
- beperking uitstoot in en rondom natuurgebieden;
- extra opgave waterberging als gevolg van peilverhoging en klimaatverandering;
- tegengaan verdroging natuur;
- perspectief bieden aan landbouw die 'onder druk staat'.

4 Public affairs Rijk, Europa en private partijen

Zowel vanuit Europa als het Rijk ligt er een aantal beleidskaders die (mede) bepalend zijn voor het Friese Veenweideprogramma. Op Europees niveau zijn dit met name de duurzaamheidsvoornemens op het terrein van klimaat (Fit for 55) en landbouw (Farm to Fork). Als uitvloeisel van dit Klimaatakkoord is medio 2020 het Nationaal Veenplan door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) aan de Tweede Kamer aangeboden. Kern van dit plan is een gefaseerde aanpak om in 2030 te komen tot vertraging van de bodemdaling in de Nederlandse veengebieden en het beperken van de uitstoot van CO₂-eq met 1 megaton. Onderdeel van de Rijksbrede aanpak zijn de zogeheten Impulsgelden. Met deze middelen (€ 276 mln.) wordt ingezet op landelijk onderzoek en regionale gebiedsontwikkeling.

Het Veenweideprogramma beïnvloedt actief het beleid om de financiële doelstelling van het Veenweideprogramma (€ 550 mln. in 2030) te realiseren. Wij richten ons daarbij op het Rijk, Europa en private en maatschappelijke doelstellingen. Door de komst van het eerdergenoemde NPLG wordt in 2023 de actieve lobby minder gericht op middelen en wordt meer ingezet op beleidsbeïnvloeding.

Rijk

Tot dusver zijn financiële bijdragen ontvangen vanuit de volgende programma's:

- Klimaatenvelop;
- Klimaatakkoord (Impulsgelden en VIPNL²);
- Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland;
- Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw;
- Versnellingsgelden Transitiefonds.

Inmiddels heeft de Friese Veenweidecoalitie ook een aanvraag ingediend voor het Veenweideprogramma voor het zogeheten Nationaal Groeifonds. Deze aanvraag is onderdeel van een bredere aanvraag die is ingediend door de coalitie NL2120, die zich richt op het herstel van de natuurbalans in ons land. De aanvraag bedraagt € 12,5 mln. en is gericht op een concrete pilot die het verdienvermogen van de natuurinclusieve landbouw versterkt.

Naast de gelden die beschikbaar zijn voor gebiedsprocessen zijn er ook middelen van het Rijk voor het agrarisch natuurbeheer. Vanaf 2023 wordt dit geld (zogeheten ANLb-gelden³) in toenemende mate betrokken bij de doelstellingen van de transitie in het landelijk gebied, zoals beschreven in het NPLG. De Veenweide-organisatie ondersteunt – samen met de Friese Landbouwadvisepool en de Kollektiven – agrarisch ondernemers om te komen tot succesvolle inzet van de middelen.

Europa

Vanuit Europa zijn diverse fondsen beschikbaar die de doelstellingen van het Veenweideprogramma dichterbij kunnen brengen. De belangrijkste hiervan zijn Life (natuur, milieu en klimaatsubsidie), Horizon (innovatie), POP (plattelandsontwikkelingsprogramma) en diverse landbouw- en natuurprogramma's. Vanaf 2023 zijn specifiek middelen beschikbaar voor agrarisch ondernemers op de veenweide beschikbaar vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Deze middelen zijn bedoeld om landbouwbedrijven te ondersteunen met de overgang naar meer natuurinclusief boeren. In totaal is € 376 mln. beschikbaar voor de agrarische bedrijven in Nederlands veenweidegebied in de periode tot 2028. Een belangrijk deel daarvan komt beschikbaar via gebiedspilots ('Impuls') van elk € 5 mln. per gebied. De programmaorganisatie Veenweide gebruikt dit geld actief om de diverse gebiedsprocessen in Fryslân te ondersteunen.

² Zie paragraaf 5.2 voor een toelichting op VIPNL

³ ANLb: Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

5 Veenweide algemeen

5.1 Communicatie

Het Veenweideprogramma kent een groot aantal stakeholders die we via verschillende kanalen bij het programma betrekken. We maken daarbij onderscheid in programmacommunicatie gericht op alle betrokken partners, medewerkers en belangstellenden, en gebieds- en projectcommunicatie gericht op het betrekken van specifieke stakeholders bij een gebiedsproces of (onderzoeks)project.

In 2022 is er samen met stakeholders een geactualiseerd kernverhaal en een herkenbaar gezicht (huisstijl) voor het Veenweideprogramma ontwikkeld.

Veenweide Fryslân: samen vooruit naar een kansrijke toekomst!

Door de afbraak van veen daalt in het Friese veenweidegebied de bodem. Woningen, wegen en rioleringen verzakken. Natuurgebieden verdrogen doordat water wegtrekt naar omliggende lager gelegen gronden. En veenafbraak gaat gepaard met uitstoot van broeikasgassen, met negatieve gevolgen voor het klimaat. Ook wordt het waterbeheer steeds complexer en arbeidsintensiever. In het Veenweideprogramma ondernemen we samen, stap voor stap en op maat actie. We willen veenafbraak, bodemdaling en CO₂-uitstoot beperken en uiteindelijk een halt toeroepen. De kwaliteiten van landschap en natuur verbeteren en de leefbaarheid en vitaliteit van het gebied op een hoog peil houden.

Het Veenweideprogramma is een doelgerichte beweging van iedereen met hart voor het veenweidegebied. Of je nou inwoner of boer bent. Natuurbeschermer of recreatieondernemer. Het programma geeft ruimte aan ieders verhaal, standpunt en idee. Nú is het moment om de krachten te bundelen. Nú kunnen we van onderop het voortouw nemen. Dus: praat mee. Denk mee. Doe mee!

De aanpak vraagt veel van de agrarische sector. In het Veenweideprogramma werken we met boeren aan oplossingen voor de ingewikkelde opgaven in het gebied. We proberen nieuwe vormen van bodembeheer uit. Doen pilots met innovatieve teelttechnieken. Ontwikkelen andere verdienmodellen. En kijken in gebiedsprocessen naar mogelijkheden voor een andere inrichting. Boeren kunnen compensatie – in geld of grond – krijgen als hun grond in waarde daalt of minder voer opbrengt door hogere waterpeilen.

Uitdagingen? Die zijn brandstof voor vooruitgang. Een kans om versneld werk te maken van klimaatadaptatie, biodiversiteit, de energietransitie en de transitie naar kringlooplandbouw. Met de stappen die we zetten, kunnen we als regio een voorbeeld zijn voor andere gebieden. En belangrijker nog: we zorgen ervoor dat het veenweidegebied ook voor onze kinderen en kleinkinderen een aantrekkelijke regio blijft om in te leven, ondernemen en recreëren.

Veenweide Fryslân: samen vooruit naar een kansrijke toekomst.

VEENWEIDE
FRYSLÂN

Dit kernverhaal is de leidraad voor ons handelen en voor de communicatie.

- De boodschap: gezamenlijke verantwoordelijkheid, we doen het samen met de Mienskip, integraal en van onderop.
- Het verhaal: noodzaak laten zien, waarom doen we de dingen zoals we ze doen en eenduidige boodschappen, maar ook de knelpunten (verschillende belangen).
- Randvoorwaarden: eerlijk, ruimte voor discussie, respect en begrip, open en transparant.

Programmacommunicatie

Primair doel is ervoor te zorgen dat de stakeholders in het veenweidegebied weten waar het Veenweideprogramma voor staat en wat dit voor hen betekent. De website www.veenweidefryslan.frl is daarbij een belangrijk instrument. De site is een drager voor nieuwsberichten, filmpjes, documenten, webinars, etc.

De website en nieuwsbrief blijven onze belangrijkste kanalen om externe, bij het Veenweideprogramma betrokkenen te informeren over ontwikkelingen. We berichten over de programmalijnen aan de hand van concrete resultaten zoals voortgang in gebiedsprocessen, resultaten van onderzoeken, demo's en andere activiteiten. Met de nieuwsbrief brengen we onderwerpen onder de aandacht; op de website kunnen belangstellenden terecht voor meer informatie.

Gebiedsproces

Ieder gebied heeft te maken met eigen problematiek, doelstellingen en stakeholders. De communicatie in de gebiedsprocessen is primair gericht op het stimuleren van een goede dialoog tussen alle belanghebbenden. Samen werken zij aan een toekomstplan voor het gebied. Wat hiervoor nodig is, verschilt per gebied en de stand van zaken van het gebiedsproces. Variërend van co-creatie tot meer inhoudelijke kennisdeling.

We sluiten in de communicatie met direct-belanghebbenden en hun achterban aan bij de wensen vanuit het gebied. Soms liggen het initiatief en de inzet van kanalen bij de projecttrekker vanuit het Veenweideprogramma, en soms bij een initiatiefgroep uit het gebied. We organiseren bijeenkomsten en excursies/demo's rondom onderzoeken en projecten. We bieden onze kanalen aan (website, model voor basisnieuwsbrief, etc.) en stemmen de communicatie af met de gemeente waarbinnen het gebiedsproces plaatsvindt.

Interne communicatie/communicatie achterban

Interne communicatie is met zoveel partners ook een belangrijk onderdeel. De gezamenlijke SharePoint-omgeving ('Dielplak') vormt een essentieel platform voor uitwisseling en kennisdeling. De ontwikkeling van het Fries Programma Landelijk Gebied en lopende programma's als Natuer mei de Mienskip maken dat er op veel fronten initiatieven plaatsvinden in het landelijk gebied. Goede onderlinge afstemming in de communicatie is belangrijk om ervoor te zorgen dat we inwoners en ondernemers op een goede en eenduidige manier blijven informeren en betrekken. De communicatieadviseurs van provincie, Wetterskip Fryslân, veenweidegemeenten en betrokken partners zoeken hiertoe waar nodig afstemming met elkaar.

Acties 2023:

Naast de reguliere programma- en projectcommunicatie zetten we specifiek in op de volgende zaken:

- Implementeren huisstijl Veenweide Fryslân.
- Ontwikkelen Fries Funderingsloket en communicatie over de funderingsaanpak.
- Ontwikkelen communicatiestrategie en -middelen flankerend beleid.
- Verbeteren toegankelijkheid website www.veenweidefryslan.frl.
- Ontwikkelen communicatiestrategie t.b.v. opstarten of doorstart diverse gebiedsprocessen.

5.2 Onderzoeken en proefprojecten

Vanuit het Veenweideprogramma vinden diverse onderzoeken plaats die voor een brede doelgroep van belang zijn. Niet alleen binnen Fryslân, maar ook daarbuiten. We delen onderzoeksresultaten actief en organiseren excursies en veldbezoeken voor belangstellenden. Ook nemen we deel aan relevante congressen en symposia om onze bevindingen te delen.

Veenweide Innovatie Programma Nederland

Met het oog op de opgaven in de Nederlandse veenweidegebieden is in 2022 het Veenweiden Innovatie Programma Nederland (VIPNL) van start gegaan. VIPNL heeft als doel te komen tot de ontwikkeling van duurzame en opschaalbare vormen van landgebruik, die toch een rendabele exploitatie mogelijk maken. Op de korte termijn richt VIPNL zich op praktische maatregelen. Op de lange termijn beoogt VIPNL innovaties in landgebruik. De combinatie van korte en lange termijn doelen moet ertoe leiden dat de perspectieven van de Regionale Veenweide Strategieën gerealiseerd worden. De financiering van VIPNL loopt middels subsidies van het ministerie van LNV, en (de Veenweideprogramma's van) de veenweideprovincies en -waterschappen.

VIPNL richt zich op een viertal innovatiesporen: bodem, integrale bedrijfsvoering, landgebruik en water. Elk van de innovatiesporen is onderverdeeld in een aantal thema's. De uitwerking van een thema is maatwerk. Sommige thema's resulteren in grote programma's en andere zijn klein. De lopende thema's worden uitgevoerd in regionale proeftuinen, waarvan Fryslân er één is. Er zijn al vier thema's in uitvoering. Aan twee van deze thema's (Klei in Veen en Natte Teelten) draagt het Friese Veenweideprogramma ook bij. Periodiek worden er nieuwe thema's toegevoegd. Vanuit Fryslân wordt in 2023 aan de volgende vier nieuwe thema's bijgedragen: Veenweidesloot van de toekomst, Overlagen, Profielkeren en Weide en Water. In de volgende hoofdstukken wordt hier verder op ingegaan.

6 Financiën

6.1 Kosten en financiering

De provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân hebben ieder jaarlijks € 1,25 mln. beschikbaar voor de uitvoering van het Veenweideprogramma voor de jaren 2020–2030. Daar bovenop heeft de provincie in het bestuursakkoord 2019–2023 aanvullend € 10 mln. beschikbaar gesteld. Daarnaast zetten provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân, gemeenten en LTO het nodige personeel in. De inzet van deze middelen is verdeeld over investeringen, uitvoeringsuitgaven en personeelsinzet. Onderstaand wordt aangegeven wat het investeringsbudget, uitvoeringsbudget en de personeelsinzet zijn voor 2023.

De geraamde kosten voor uitvoering van het werkplan 2023 bedragen € 6,7 mln. exclusief personele kosten. De bestedingen zullen worden gedaan over de periode 2023 t/m 2026. Het werkplan 2023 wordt gefinancierd door provincie, Wetterskip en Rijk (Groeifonds). Vanuit de provinciale begroting wordt € 4,6 mln. gedekt. Het Wetterskip draagt € 0,8 mln. bij aan de uitvoering van het werkplan 2023. De verwachte bijdrage uit het Groeifonds bedraagt € 1,4 mln. In de bijlage is een overzicht opgenomen van de kosten en financiering per programmalijn.

6.2 Personeelsinzet

Voor uitvoering van het werkplan 2023 is een totale personele inzet geraamd van ca. 28 fte. Er wordt personele inzet geleverd door provincie, Wetterskip, gemeenten en LTO. Door de provincie wordt ca. 13 fte geleverd, het Wetterskip levert eveneens ca. 13 fte en door gemeenten en LTO derden wordt ca. 2 fte geleverd. Daar bovenop is nog ca. 8 fte provinciale personele inzet geraamd op de gebiedsprojecten Aldeboarn-De Deelen en Hegewarren, die worden gefinancierd uit de projectmiddelen. In de bijlage is een overzicht opgenomen van de personele inzet en kosten per onderdeel.

7 Programmalijn 1 Waterbeheer en Klimaatadaptatie

Het toekomstige waterbeheer moet eraan bijdragen dat veenoxidatie en de nadelige effecten hiervan zo veel mogelijk worden tegengegaan. Daarbij streven we naar een watersysteem dat alle functies in het veenweidegebied zo goed mogelijk blijft bedienen, én dat klimaatbestendig is. We gaan meer waterberging creëren zodat het verlies van berging door hogere peilen gecompenseerd wordt. Daarnaast gaan we aan de slag met klimaatadaptatie, zodat we goed zijn toegerust op toenemende weersextremen (nat en droog).

Thema 1: Peilbeheer

Voor het beperken van de veenoxidatie is het belangrijk dat het veen natter wordt gehouden. Uit ervaringen van de recente droge zomers hebben we gemerkt dat agrarisch ondernemers in droge perioden hogere peilen wensen. Hoofddijl van het peilbeheer in het veenweidegebied is dat we de komende jaren via maatwerk zoveel mogelijk willen proberen te komen tot een grondwaterstand van gemiddeld 40 cm onder maaiveld in de gebieden met een veenpakket dikker dan 80 cm en een kleidek dunner dan 40 cm (ca. 26.000 ha). Maatwerk houdt o.a. in dat we gedurende het jaar de peilen flexibel aanpassen. In droge tijden willen we voorkomen dat de grondwaterstand te ver wegzakt en in natte perioden willen we voorkomen dat de grondwaterstand te hoog wordt. We hanteren daarbij het principe 'Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet' (HAKLAM).

Voor het beschermen van houten paalfunderingen is het belangrijk dat bij woningen met houten funderingen de grondwaterstand hoog genoeg is om de fundering nat te houden. Uit een aantal verkenningen (o.a. afgelopen jaren in de Groote Veenpolder) blijkt dat steeds meer paalfunderingen te maken kunnen krijgen met droogstand. Met andere woorden: de effectiviteit van hoogwatervoorzieningen rondom woningen wordt steeds minder.

Acties 2023:

- We continueren in zeven proefgebieden van 70 tot 600 ha het opdoen van ervaringen met flexibel peilbeheer (HAKLAM). Met Boeren Meten Water (BMW) meetpinnen worden (grond)waterstanden en het bodemvocht gemeten. Naast het meten van grondwaterstanden zal ook de CO₂-uitstoot worden gemeten. Onderdeel van de proeven is ook om te onderzoeken welke rol agrarisch ondernemers zelf kunnen spelen bij het peilbeheer. In 2023 zal gerapporteerd worden over de eerste ervaringen.
- Faciliteren van initiatieven van onderop waar groepen agrarisch ondernemers willen experimenteren met flexibel peilbeheer, gericht op hogere grondwaterstanden.
- Voortzetting van het project Boeren Meten Water, waarbij in een aantal gebieden meetpinnen zijn geplaatst om grondwaterstanden en bodemvocht te meten. Doel van dit project is om samen met de betrokken agrarisch ondernemers meer inzicht te krijgen in het gedrag van het grondwater.
- Veranderingen van het peilbeheer kunnen consequenties hebben voor de stabiliteit van de oevers. Ook kan het een toename van de baggeraanwas tot gevolg hebben. Als onderdeel van VIPNL wordt hier onderzoek naar gedaan onder de naam 'Veenweidesloot van de toekomst'. Dit project is afhankelijk van toekenning van financiering door het ministerie van LNV.
- In samenhang met de praktijk simulatie voor het flankerend beleid in Aldeboarn-De Deelen worden uitgangspunten voor het peilbeheer in het veenweidegebied in de praktijk getoetst.
- De door het algemeen bestuur vastgestelde Aanpak Hoogwatercircuits wordt in 2023 geoperationaliseerd (onder voorbehoud van vaststelling door het AB eind 2022).

Thema 2: Waterberging en klimaatadaptatie

Zowel door maaiveld daling als door peilverhoging neemt de capaciteit voor waterberging af. Het watersysteem is daardoor minder goed in staat om zware buien te verwerken. Door klimaatverandering zien we daarnaast een toenemende watervraag in droge periodes, maar ook

een toename van extreem natte perioden. We schatten in dat om deze veranderingen op te kunnen vangen in het veenweidegebied met een dik veenpakket, in totaal 2% extra waterberging (1360 ha) nodig is. Maar extra waterberging (in de vorm van extra open water) is niet de enige oplossingsrichting. Ook acceptatie van een toegenomen kans op wateroverlast in sommige gebiedsdelen kan een oplossingsrichting zijn, bijvoorbeeld in combinatie met het afwaarderen van de grond. De vraag hoe invulling gegeven kan worden aan klimaatadaptatie is onderdeel van de gebiedsprocessen.

Extra waterberging kan worden gerealiseerd door verbreding van sloten, het graven van nieuwe sloten of met de aanleg van waterbergingsgebieden. Een combinatie ligt voor de hand met de aanleg van meer sloten die nodig zijn om een grondwaterstand van 40 cm te realiseren.

Acties 2023:

- In beeld brengen van de gevolgen van peilverhoging en klimaatverandering voor de waterhuishouding t.b.v. het gebiedsplan voor Idzegea, op basis van de voor Aldeboarn-De Deelen ontwikkelde werkwijze. In het gebiedsplan wordt aangegeven wat er nodig is om deze gevolgen op te vangen, bijvoorbeeld op het gebied van waterberging, waterconservering en wateraan- en afvoer (klimaatadaptatie).
- Uitvoeren van een analyse voor het Friese veenweidegebied naar de toenemende watervraag, in aansluiting op landelijke studies. Hogere waterpeilen en toename van droge perioden leiden tot een stijgende vraag naar water.

Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem

Uit de Grondwaterstudie blijkt dat het veenweidegebied een belangrijke functie heeft in het Friese grondwatersysteem. Het gebied ligt lager dan het oostelijk gelegen zandgebied en het noordwestelijk gelegen zeekleigebied. Daardoor stroomt diep grondwater naar het veenweidegebied; jaarlijks ca. 73 mln. m³ grondwater (kwel). Als de veenlaag verdwijnt ondervindt het diepe grondwater minder weerstand om naar boven te stromen. Bij de huidige veenoxidatie en een gematigd klimaatscenario zal in 2085 de toestroom van grondwater met 50% toenemen; zoute kwel komt steeds verder landinwaarts en de verdroging van de zandgronden in Fryslân neemt toe.

Acties 2023:

- Betrekken resultaten van de review van de Grondwaterstudie bij het eerste ijkmoment van het Veenweideprogramma.

8 Programmalijn 2 Bodem en Grondgebruik

De bodem en het beheer van de bodem vormen voor het veenweidegebied een belangrijke sleutel voor het toekomstperspectief van de melkveehouderij. Bodemmaatregelen bieden tevens kansen voor reductie van broeikasgassen. We onderzoeken en stimuleren bodemmaatregelen waarmee de veenoxidatie vermindert en nemen maatregelen voor verbetering van de bodemvruchtbaarheid en de bodemstructuur.

Bij hogere grondwaterstanden wordt de draagkracht van de bodem steeds belangrijker. We bevorderen en stimuleren daarom ook initiatieven gericht op verbetering van de draagkracht van de bodem en het voorkomen van bodemverdichting.

Tenslotte blijven we aandacht vragen voor verduurzaming van de maisteelt; mais telen zonder diepe grondbewerking om oxidatie te beperken, vermindering van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en het verbeteren van de broedresultaten van weidevogels op maispercelen ten gunste van de biodiversiteit. Ook het zoeken naar (andere) energiegewassen en eiwitgewassen dan mais en gras, die passen bij toekomstige bedrijfsomstandigheden voor melkveehouders op veenweide, is hiervan onderdeel.

Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen

Bij de landbouw is er veel draagvlak voor uiteenlopende bodemmaatregelen die bijdragen aan het beperken van veenoxidatie en/of het vasthouden van koolstof. Omdat we naast het doen van proeven ook diverse aanpakken naast elkaar willen demonstreren, legden we in 2022 de proeftuin Bodem Groote Veenpolder aan. Hierbij werken we samen met o.a. de initiatiegroep van de agrarisch ondernemers uit de Groote Veenpolder. Al onze ambities zijn nog niet gerealiseerd, maar we zijn een goed eind op weg en onze proeftuin Bodem speelt ook meer en meer een grotere rol in het landelijke Veenweide Innovatie Programma (VIPNL).

Opbouw klei-humus complex/klei in veen: De proef met klei in veen in Delfstrahuizen is één van de twee landelijke 'meetsites' voor VIPNL. Hier beproeven we de effecten van klei op bodemprocessen en de effecten op vasthouden van koolstof door deze bodemprocessen c.q. de reductie van de uitstoot van broeikasgassen als gevolg daarvan. In de proeftuin Bodem in de Groote Veenpolder hebben we met inzet van VIPNL een demo-site aangelegd waar vooral de techniek en landbouwkundige effecten gemeten worden en aldaar in vergelijking worden gebracht met andere bodemmaatregelen. Het concept van een meet- en demo-site komt voort uit de VIPNL aanpak.

Overlagen: Het overlagen van veengronden met zand, zavel of kleigronden is in het verleden al veel toegepast, vaak vanwege bodemverbeterende maatregelen of om het perceel op te hogen en daarmee de drooglegging te verbeteren. In de Groote Veenpolder wordt deze maatregel met enige regelmaat toegepast, vaak ook vanwege de aanvoer van overtollige goedkope grond uit de Noordoostpolder. In 2022 hebben we samen met de provincie Overijssel een onderzoeksvoorstel uitgewerkt voor het overlagen van veengronden en het beproeven van effecten op o.a. veenoxidatie. Dit voorstel heeft ook steun gekregen van de provincie Groningen waar het overlagen van veengronden met slib uit de Eems/Dollard onderzocht wordt, geïnspireerd door de Duitse aanpak. Verwacht wordt dat dit VIPNL onderzoeksvoorstel door LNV wordt gehonoreerd en dat het onderzoek kan starten in 2023. Het proefveld is al in 2022 aangelegd.

Profielkeren: In het verleden is in Fryslân ook ervaring opgedaan met profielkeren, waarbij veengrond naar de diepte is gekeerd en de onderliggende zandlaag naar boven is gebracht. Destijds was het doel van profielkeren de verbetering van de bodemopbouw. De vraag is nu of en in hoeverre profielkeren bijdraagt aan het remmen van bodemdaling als veen dieper in de

ondergrond komt. Uit onderzoek van WENR (*Effecten van keren veenprofiel voor landbouw, CO2-emissie en omgeving, een veld- en literatuurstudie*, 2021, [rapport 3103⁴](#)) blijkt dat profielkeren mogelijk een zeer effectieve maatregel kan zijn voor het bereiken van CO2-reductie. Omdat het keren van profielen mogelijk negatieve effecten kan hebben voor andere beleidsdoelstellingen (cultuur, aardkundige en landschappelijke waarden), hebben we in samenwerking met de provincie Overijssel een onderzoeksvoorstel uitgewerkt in 2022. Dit voorstel is ingediend bij LNV voor het VIPNL programma. We verwachten instemming van LNV, waardoor we in 2023 kunnen starten met de proef- en demovelden in de proeftuin Bodem van de Groote Veenpolder. In 2022 hebben we de proef voorbereid en de gewenste vergunningsprocedures (omgevingsvergunning en ontgronding) opgestart, welke we afronden in 2023, waarna de proef kan starten.

Verzuren: Tot slot: omdat het verzuren van veengrond nadelige effecten heeft op bodemleven en gewasontwikkeling, hebben agrarisch ondernemers geen belangstelling voor deze maatregel. Terrein behorende organisaties (TBO's) zouden deze maatregel mogelijk wel goed kunnen inpassen. In 2022 hebben we de belangstelling bij de TBO's onderzocht, met het Fryske Gea zijn we in gesprek over een mogelijke proeflocatie. We gaan ervan uit dat we deze proeflocatie in 2023 inrichten.

Optimum bodemleven: We willen verder onderzoeken waar een eventuele balans (optimum) ligt tussen een actief bodemleven afgezet tegen een (nog) acceptabele veenoxidatie. Actief bodemleven betekent immers afbraak van organische stof en daarmee ook deels van (fossiel) veen. Bodemleven betekent ook bodemvruchtbaarheid met directe invloed op landbouwopbrengsten.

In 2023 willen we met de andere veenweideregio's, NOBV, NIOO en WUR toewerken naar fundamenteel onderzoek en daarvoor aansluiten op de ontwikkeling van een concept NWO-call van eerder dit jaar.

Acties 2023:

- Begeleiden proef VIPNL Klei in veen, excursies organiseren en resultaten delen.
- Begeleiden proef VIPNL Overlagen, excursies organiseren en resultaten delen.
- Afronden vergunningsprocedures profielkeren (en annexe onderzoeken).
- Begeleiden proef VIPNL Profielkeren, excursies organiseren en resultaten delen.
- Opzetten proeflocatie van verzuren van veengrond.
- Inzetten op fundamenteel onderzoek naar activiteit bodemleven in relatie tot balans/optimum bodemlevenactiviteit & landbouw en veenafbraak.

Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/bodem in balans

Duurzaam bodembeheer: De bodem in een betere conditie brengen moet er o.a. in resulteren dat de bodem water beter kan opvangen, bergen en weer afgeven en dat de bodemvruchtbaarheid verbetert, alsmede dat door verbeterde vochthuishouding scheurvorming van de top laag vermindert en daarmee de luchttoetreding in diepere lagen wordt tegengegaan. Ook uitspoeling van meststoffen en afspoeling verminderen. De biodiversiteit boven- en ondergronds wordt hierdoor eveneens versterkt. Hiertoe ondersteunen we twee projecten, namelijk Duurzaam bodembeheer in Aldeboarn-De Deelen (pilot Bodemvruchtbaarheid ADD) van Groeibalans in samenwerking met Agreco Advies en een achttal melkveehouders, en Bodem in Balans uitgevoerd door CO2L Farming en de Milieufederatie. Beide projecten worden in 2023 voortgezet. Verder verkennen we de mogelijkheden voor een passende aanpak voor knipklei op veen zoals in de Brekkenpolder.

⁴ <https://edepot.wur.nl/553433>

Verbeteren vochttoestand en het bewerken van mest: Samen met het Louis Bolk Instituut (LBI) en een (zes)tal agrarisch ondernemers voeren we diverse onderzoeken uit die gericht zijn op het verbeteren van de capillaire werking van de bodem (doorbreken schalterlaag), het vasthouden van vocht en het voorkomen van hydrofobie, mestbewerking voor een betere toplaag en doorzaai van de grasmat met kruiden. In 2023 leggen we geen nieuwe proeflocaties meer aan, maar voeren we een meetcampagne uit op de bestaande locaties.

Acties 2023:

- Voortzetten van project Duurzaam bodembeheer in Aldeboarn-De Deelen.
- Voortzetten van project Bodem in Balans.
- Onderhouden toepassen OS-maatregelen en volgen van de effecten daarvan door LBI, meten bodemeffecten diverse andere doorgevoerde bodemmaatregelen LBI.
- Verkennen mogelijkheden knipklei wormen-pilot Brekkenpolder door LBI.

Thema 3: Draagkracht en bodemverdichting

Draagkracht: Draagkracht van de veenbodem is sterk bepalend voor de mate van schade die optreedt bij vernatting. In z'n algemeenheid geldt dat de bodem draagkrachtiger wordt met de toename van klei in de toplaag. Maar er zijn ook nog tal van andere factoren die de draagkracht beïnvloeden, zoals type vegetatie, beworteling, bodemleven, mate van beweiding, etc. Stichting Weidegang startte in 2021 een desk- en expertstudie naar de mogelijkheden voor draagkracht verbeterende maatregelen in combinatie met beweiding. De resultaten worden eind 2022 gepubliceerd. We willen de uitkomsten benutten voor een gerichte actie vanuit het Friese Veenweideprogramma.

In het kader van VIPNL dragen we inhoudelijk bij aan het project Weide en Water. Met dit project onderzoeken we met verschillende partijen waaronder het Veenweiden Innovatiecentrum (VIC), Wageningen University & Research (WUR) en Louis Bolk de effecten van peilverhoging op draagkracht, gewasopbrengst en kwaliteit. Omdat elke veengrondsoort anders reageert op peilverhoging willen we de algemene rekenregels voor schade specificeren naar veengrondsoort en beter laten aansluiten bij schadeberekeningen, maar ook 'tools' ter voorkoming van schade.

De Welle: Wat de effecten van vernatting zijn op de draagkracht van de bodem en de ontwikkeling van de vegetatie beproeven we ook in de proeftuin De Welle nabij Woudsend. Hier werken boeren, loonwerker en graszaadteiler Barenbrug aan dit vraagstuk. Deze aanpak zetten we voort in 2023, waarbij we ook de resultaten van de afgelopen jaren breed zullen uitdragen.

Bodemverdichting: Het is van groot belang dat we het regenwater zoveel mogelijk weten te bergen in de bodem. Bodemverdichting als gevolg van zware machines, onevenwichtige minerale samenstelling, knipklei of storende lagen (schalterveen) is een probleem dat samenhangt met het kunnen opnemen van regenwater in de bodem. In een verdichte bodem is er minder ruimte voor berging. We laten ons graag uitdagen door andere partijen die initiatieven aandragen ter verbetering van de draagkracht c.q. het verbeteren van de benutting van regenwater in de bodem door het wegnemen van storende effecten.

Acties 2023:

- Omzetten uitkomsten van desk- en expertstudie van Stichting Weidegang in gerichte maatregelen voor draagkrachtverbetering ten behoeve van beweiding bij vernatting.
- Voortzetten proeven in proeftuin De Welle.
- Inhoudelijk bijdragen aan het VIPNL project 'Weide en Water'.
- Uitvoeren van demo's en proeven op initiatief van derden om inzicht te verkrijgen in effectieve maatregelen tegen bodemverdichting en het delen van de opgedane kennis.

Thema 4: Maisteelt en energiegewassen

Energiegewassen: Teelt van mais of andere energiegewassen zoals sorghum is voor een gebalanceerd rantsoen van belang en draagt bij aan een betere fermentatie in de pens en daardoor minder uitstoot van methaan. Momenteel dienen zich diverse nieuwe landbouwgewassen aan, die dan wel voor energieteelt dan wel voor eiwitteelt interessant zijn en misschien vanuit verschillende opgaven (extensivering, duurzaam bodembeheer) ook voor veenweide een kans kunnen zijn. Initiatieven in die richting zullen wij ondersteunen en faciliteren.

Geen kerende grondbewerking: Onze inzet van de afgelopen 5 jaar resulteert in steeds minder diepe grondbewerking en een toename van toepassing van de strokenteelttechniek. Er wordt nauwelijks meer geploegd en meer volvelds gefreesd of de strokenfrees wordt toegepast. Deze strokenteelt-techniek vraagt nog om doorontwikkeling waar telers en loonwerkers samen aan werken in een praktijknetwerk. We ondersteunen dit en organiseren demoactiviteiten.

Duurzame teelt: Teelt van mais op een duurzame chemievrije manier op veengrond is nog niet praktijkrijp, ook al hebben we de afgelopen jaren veel geleerd en eerste stapjes gezet. Het hierboven beschreven praktijknetwerk pakt dit ook op en zoekt naar aanpakken om chemiegebruik terug te dringen, o.a. door combinatieteelt toe te passen met bijvoorbeeld veldbonen. Met de klankbordgroep mais en het praktijknetwerk van telers en loonwerkers zetten we de activiteiten voort in 2023.

Stimuleren biodiversiteit: Met de Bond Friese VogelWachten (BFVW) en LTO onderzoeken we de mogelijkheden voor het verder stimuleren van de biodiversiteit bij maisteelt, vooral gericht op het vergroten van de insectenpopulatie voor de jonge weidevogelpullen. Voorjaar 2023 zullen we de resultaten aanbieden aan het BOF en desgewenst een voorstel doen voor een vervolg.

Acties 2023:

- Stimuleren en faciliteren van initiatieven van derden die de teelt betreffen van nieuwe energiegewassen en eiwitteelten met positieve effecten vanuit veenweideopgaven.
- Stimuleren van duurzame maisteelt door ondersteuning van de klankbordgroep voor maisteelt en het praktijknetwerk van telers en loonwerkers voor de doorontwikkeling van technieken voor minimale grondbewerking en een GBM-vrije maisteelt.
- Rapporteren van de onderzoeksresultaten naar vergroting van biodiversiteit bij maisteelt en het doen van voorstellen voor een eventueel vervolg/inbedding bij de teelt.

9 Programmalijn 3 It Nije Buorkjen

We zetten met deze programmalijn in op een landbouw die past bij de gewijzigde omstandigheden als gevolg van o.a. peilverhoging in het gebied, en tegelijk een duurzaam toekomstperspectief houdt voor de agrarische bedrijven in het veenweidegebied. Onze acties zijn gericht op het doorrekenen van bedrijfseconomische effecten van de gevolgen van het Veenweideprogramma. We stimuleren en faciliteren het opzetten van alternatieve en aanvullende verdienmodellen, zowel voor de agrarisch ondernemer met zijn bedrijf als voor het Ontwikkel- of Kansrijke gebied in zijn geheel. We werken met drie thema's die diverse onderwerpen omvatten:

Thema 1: Verdien capaciteit landbouw behouden en verbreden

Flankerend beleid: We ontwikkelen flankerend beleid om de negatieve effecten van peilverhoging op het inkomen van de agrarisch ondernemer én de waarde van de grond (vermogen) te compenseren. Daarbij houden we ook rekening met eventuele positieve effecten van de peilmaatregel. Het ontwikkelde model gekoppeld aan de peilverhoging levert per perceel een schadebeeld op. Dit concept flankerend beleid is in 2022 aan het BOF voorgelegd ter goedkeuring voor de simulatie van het flankerend beleid in ADD Zuid begin 2023. De lessen uit de simulatie moeten leiden tot een definitief ontwerp flankerend beleid dat rond de zomer wordt voorgelegd aan het BOF. Dit ontwerp flankerend beleid zal naar Brussel moeten voor de staatssteuntoets en wordt ook aan een onafhankelijke adviescommissie voorgelegd. In 2022 is deze onafhankelijke adviescommissie ingesteld, bestaande uit disciplines die de inhoud, kwaliteit en het succesvol toepassen daarvan op minnelijke wijze kunnen beoordelen en daarover het BOF onafhankelijk van de projectorganisatie kunnen adviseren.

We voorzien dat peilverhoging gaat leiden tot vermogensschade; agrarisch ondernemers kunnen kiezen voor het uitkeren daarvan via extra grond of geld, of een combinatie van grond en geld. Daarom wordt het model ingepast in de gebiedsaanpak, waarbij de nieuwe gebiedsinrichting leidend wordt in het proces van opkoop en verplaatsing van bedrijven, grondcompensatie en verkaveling zoals we dat al kennen van WILG-processen. Hierbij verkennen we ook het realiseren van de andere opgaven in het landelijk gebied, zoals stikstof, overige klimaatmaatregelen, biodiversiteit en Kaderrichtlijn Water.

Voor het goed kunnen maken van inkomensschadeberekeningen is het noodzakelijk om gewasopbrengst, kwaliteit en draagkracht (voor beweiden en oogsten) goed in te kunnen schatten. Beschikbare data voor veenweidegronden is verouderd en veelal afkomstig van andere type veengronden dan de Friese. In 2022 is er om die reden in ADD en Idzegea een monitoringsprogramma opgezet voor percelen waar de grasproductie al plaatsvindt onder de beoogde peilcondities. Resultaten van dit en komende jaren moeten de berekeningen betrouwbaarder maken. Voor de draagkracht bij de beoogde peilcondities werken we samen met een landelijk onderzoek onder de titel 'Weide en Water', waarbij in alle veenweideprovincies en daarmee een breed scala aan veengrondsoorten metingen gedaan worden aan o.a. draagkracht, met als doel het instrumentarium voor schadeberekeningen zoals de WaterWijzer Landbouw, te verbeteren.

Om de negatieve effecten van vernatting op maag-, darm en leveraandoeningen in beeld te brengen zijn we al gestart met een monitoringsprogramma voor leverbot en salmonella. In 2023 willen we, als de PPS 'Wijs met wormen' wordt goedgekeurd, hierin participeren en financieel ondersteunen.

Bedrijfseconomische scenario's: Flankerend beleid leidt tot schadecompensatie in vermogen, maar ook in inkomen. Voor inkomen geldt dat de compensatie gemaximeerd is tot 10 jaar voor een eigenaar/gebruiker, maar voor een pachter (afhankelijk van contract) korter. Voor het duurzaam toekomstperspectief van de landbouw is het noodzakelijk samen met agrarisch ondernemers te werken aan het ontwikkelen van een bedrijfsmodel, waarbij inkomsten gelijk of

beter zijn dan het huidige bedrijfsmodel (korte termijn). De periode waarover de inkomenscompensatie berekend wordt moet gezien worden als de maximale transitieperiode naar dit nieuwe model (lange termijn).

We zetten in op kennisontwikkeling die agrarisch ondernemers helpt bij keuzes rond schadecompensatie en hoe deze middelen van geld en grond ingezet kunnen worden voor de beste, passende bedrijfsstrategie na peilverhoging en de daaraan gerelateerde schadecompensatie. In 2022 hebben we hiervoor 3 adviseurs ingehuurd die met de agrarisch ondernemers uit de klankbordgroep van Idzegea en de agrarisch ondernemers uit de gebiedscommissie van ADD deze kennis ontwikkelen met het doel deze beschikbaar te maken voor collega agrarisch ondernemers en adviseurs van de Landbouwadviespool. De resultaten komen eind 2022 beschikbaar en kunnen door agrarisch ondernemers en adviseurs gebruikt worden tijdens de simulatie in ADD Zuid.

Ondanks bovengenoemde kennisontwikkeling verwachten we dat agrarisch ondernemers op basis van inkomsten uit melk en vlees onvoldoende duurzaam perspectief kunnen ontwikkelen na peilverhoging en schadecompensatie, zeker als ook de andere NPLG opgaven meegenomen worden in onze aanpak. Verkennende studies in Fryslân en Zuid-Holland onderbouwen dit. Het is daarom noodzakelijk dat agrarisch ondernemers extra mogelijkheden krijgen voor een duurzaam verdienmodel dat er nu nog niet is. Deze is gelegen in een combinatie van markt-, overheids- en private instrumenten waarvan we de ontwikkeling initiëren en stimuleren. Omdat dit geen typisch Fries vraagstuk is, maar ook aan de orde is in andere veenweideregio's trekken we hierin gezamenlijk op met partijen die actief zijn binnen de Klimaattafel Veenweide, waarin regionale overheden, LNV, landbouw en maatschappelijke organisaties samenwerken.

Hierbij betrekken we ketenpartijen in onze aanpak en onderzoeken welke waarde onze aanpak oplevert voor de keten en voor de agrarisch ondernemer. Voor het overheidsinstrumentarium werken we aan aanpassing van instrumenten vanuit GLB specifiek voor veenweide en een bredere toepassing van het ANLb voor nattere biotopen. Maar ook het toepassen van nieuwe ontwikkelingen zoals het Gruttoplan en 'nieuwe' groene en blauwe diensten staan nadrukkelijk op onze ontwikkelagenda. Tot slot investeren we ook in de ontwikkeling van private instrumenten zoals carbon credits, ook wel bekend als Valuta voor Veen. In 2023 ambiëren we samen met andere provincies een carbon systeem te ontwikkelen dat gekoppeld is aan de CO₂-winst van een extensief bedrijfssysteem met hoog peil, waarbij de credits gekoppeld zijn aan systeemparameters.

Naast het stimuleren en ontwikkelen van instrumenten zoals hierboven genoemd, maken we transparant wat de bedrijfseconomische effecten zijn van keuzes. Onze aanpak werken we uit in twee tijdsmomenten, direct na peilverhoging en schadecompensatie (korte termijn) en na de periode van inkomenscompensatie (lange termijn). Voor de korte termijn hebben we de resultaten eind 2022 beschikbaar en benutten we die voor de simulatie in ADD. In 2023 zullen we de lessen hieruit verwerken tot een definitief korte termijn perspectief. In 2023 zullen we voor een goede vergelijking onze benchmark op basis van de LEI-cijfers die beschikbaar zijn voor veenweidebedrijven actualiseren.

Voor de lange termijn werken we samen met eerder genoemde partijen, maar ook met de WUR die samen met veenweideboeren toekomstige bedrijfsmodellen uitwerkte voor 2030. In een project geïnitieerd door vier agrarische collectieven uit de Noordelijke provincies is samen met WUR en groepen melkveehouders in 2022 een viertal natuurinclusieve bedrijfssystemen voor het Friese veenweidegebied ontworpen voor 2030 (lange termijn). In 2023 worden de ontwikkelde bedrijfssystemen voor de lange termijn omgezet naar meer concrete bedrijfsplannen en worden deze doorgerekend op de financiële en technische impact aan de hand van 8 praktijkcasussen. Met de uitwerking wordt ook antwoord gegeven op de vraag wat nodig is voor een duurzaam verdienmodel.

Natte en andere teelten: Voor het ontwikkelen van perspectiefvolle natte teelten wordt landelijk samengewerkt onder de titel 'Veentuinderij'. Het gaat hier om teelt van plantaardig voedsel onder natte omstandigheden in veenweide. In 2021 zijn we gestart met onderzoek naar welke voedselgewassen geschikt zijn en of dit een vervangend verdienmodel kan opleveren naast of in plaats van melkveehouderij. We experimenteren bij het VIC bij verschillend waterbeheer met diverse gewassen zoals allerlei bessenstruiken, kruiden, bladgroenten, zetmeel- en eiwitgewassen.

Daarnaast participeren we voor het ontwikkelen van natte teelten voor vezelproductie zoals lisdodde in de landelijke VIPNL aanpak, waarbij de teelt, omgevingseffecten van de teelt, het verwaarden en vermarkten van de producten en vanzelfsprekend de broeikasgasmetingen, worden opgepakt.

Voor het overgangsbeheer in de Hegewarren zijn we in gesprek met partijen die op praktijkschaal teelt willen opzetten, zoals met het bouwbedrijf Dijkstra Draisma.

Landbouwadviespool: De agrarisch ondernemers in ADD die via de tussenstap van simulatie straks daadwerkelijk de eerste stap gaan maken naar een nieuwe bedrijfssituatie, helpen we met een opgezette adviespool met de nadruk op de strategische en bedrijfseconomische begeleiding. Daarvoor benutten we de eerder genoemde uitwerking van bedrijfsstrategieën op de korte termijn. In 2023 willen we dit verder aanvullen voor de lange termijn.

Gebiedscoöperatie/landgoedmodel: Het toekomstperspectief van de landbouw in het veenweidegebied is mede afhankelijk van verdienmodellen die georganiseerd kunnen worden door het collectief van agrarisch ondernemers en grondeigenaren, denk o.a. aan zonne- en windenergie, het inzetten van Rood voor rood-regelingen voor het herbestemmen en ten gelde maken van leegstaande bedrijfsgebouwen. Deze aspecten zijn onderdeel van onze integrale gebiedsontwikkeling. We faciliteren het ontwikkelen van een landgoedmodel of een gebiedscoöperatie die het verdienvermogen van het collectief en de leefbaarheid ten goede komt.

Voorloper-/praktijkbedrijven: Het primaire doel van het project voorloperbedrijven is de uitvoering van de verkenning hoe hogere grondwaterstanden kunnen ingepast op bedrijfsniveau. Dit door op een aantal bedrijven in ADD/Idzegea het streefpeil voor de grondwaterstand van gemiddeld 40 cm onder het maaiveld te implementeren. Hierdoor brengen ze de milieukundige, technische en economische gevolgen hiervan op bedrijfsniveau in beeld. Daarnaast doen deze deelnemers ervaring op in de praktijk, die bruikbaar is voor de brede praktijk. Hierdoor kunnen maatregelen kosteneffectiever en met minder risico plaatsvinden. Bovendien leveren deze voorloperbedrijven een bewijslast voor de effectiviteit van de aanpak en kan met de voorloperbedrijven het flankerend beleid worden geëvalueerd. We verkennen de haalbaarheid voor het inrichten van voorloperbedrijven.

Proefbedrijf VIC Fryslân: We zijn er trots op dat zoveel agrarisch ondernemers meedoen aan projecten en proeven die leiden tot kennis en instrumenten voor onze veenweide 'gereedchapskist'. Maar een echt innovatieve aanpak op bedrijfsschaal is binnen een regulier agrarisch bedrijf nog onmogelijk vanwege de hoge kosten en grote risico's. Een proefbedrijf waar we op praktijkschaal innovatieve aanpakken kunnen uitwerken en beproeven kan enorm helpen de sprong naar de toekomst te maken. Hiervoor liggen kansen in de Hegewarren waar tot 2040 een periode van overgangsbeheer wordt gevoerd en kansen liggen voor het realiseren van een proefbedrijf VIC Fryslân, waarbij we nauw samenwerken met het VIC in Zegveld.

Groeifonds: Voor de gebiedsaanpak via een coöperatie of landgoedmodel en voor het proefbedrijf dienen we eind 2022 een Groeifondsaanvraag in. Voor de voorloper- en praktijkbedrijven zoeken we nog naar financiers.

Acties 2023:

- Inzetten concept flankerend beleid voor simulatie in ADD, lessen hieruit verwerken in het ontwerp flankerend beleid en dit voorleggen aan het BOF.
- Monitoren gewasopbrengst, kwaliteit en draagkracht van de bodem, bijdragen aan Weide en Water.
- Actualiseren van onze benchmark op basis van de LEI-cijfers.
- Aanpassen van bedrijfseconomische scenario's voor de korte termijn op basis van de simulatie in ADD en het uitwerken van bedrijfseconomische scenario's voor de lange termijn.
- Stimuleren en ontwikkelen van markt-, overheids- en privaatinstrumentarium voor aanvullend verdienvermogen voor de melkveehouderij in het veenweidegebied.
- Stimuleren en ontwikkelen van andere teelten via 'Veentuinderij' en natte vezelteelten voor de bouw op praktijkschaal brengen voor het overgangsbeheer in de Hegewarren.
- Helpen van agrarisch ondernemers in ADD naar een nieuwe bedrijfssituatie middels voorlichting en kennisinbreng in de Landbouwadviespool.
- Faciliteren van initiatieven om het collectieve verdienvermogen en leefbaarheid te vergroten via modellen zoals een landgoed of gebiedscoöperatie.
- Faciliteren van een aantal voorloper-/praktijkbedrijven in de Kansrijke gebieden om op bedrijfsschaal praktijkervaring op te doen met de implementatie van een grondwaterpeil van 40 cm minus maaiveld.
- Faciliteren en ontwikkelen van een proefbedrijf VIC Fryslân.

Thema 2: Landbouw en water

De technische uitwerking van het vernatten van veenbodems valt onder programmalijn 'Water'. De consequenties van nattere veenbodems voor opbrengst, kwaliteit en draagkracht zijn omschreven bij het 'flankerend beleid'. Onder dit thema richten we ons op de ontwikkeling van een vegetatie en zode die zich duurzaam in stand kan houden bij nattere condities. We stimuleren initiatieven die werken aan een ontwikkeling van de vegetatie onder natte condities en geschikt blijvend voor melkproductie.

In proeftuin De Welle doen we onderzoek naar geschikte grasmengsels voor veenbodems en grondwaterstand, bodemvocht en draagkracht.

Het project 'Ontwikkelen kruidenrijk grasland' heeft inzicht gegeven in hoe een vegetatie te ontwikkelen van zuiver Engels Raai naar een passende vegetatie zonder overlast van witbol en pitrus. Deze kennis implementeren we in de gebiedsplannen.

Het boeren onder natte condities heeft ook gevolgen voor tal van parameters waarbij de melkveehouderij dient te scoren op allerlei milieucondities, bijvoorbeeld om te kunnen voldoen aan het concept van 'planet proof'. Deze parameters komen samen in de kringloopwijzer. We gaan ervan uit dat we in 2023 starten met het monitoren van kringloopwijzers om de effecten van vernatting op alle milieucondities te volgen en hierover in gesprek te gaan met betrokken partijen.

Actie 2023:

- Stimuleren van initiatieven die werken aan een passende ontwikkeling van de vegetatie onder natte condities en geschikt blijvend voor melkproductie.
- Starten met het monitoren van kringloopwijzers om de effecten van vernatting op alle milieucondities te volgen.

Thema 3: Kringlooplandbouw / 5 sterren landbouw

Met de transitie van de landbouw in het veenweidegebied willen we inzetten op het verder stimuleren van kringlooplandbouw. Met het Veenweideprogramma vullen we ook een deel van de opgave van het programma Natuurinclusieve Landbouw (NIL) in, waarmee we de financiële middelen uit het NIL-programma met het Veenweideprogramma vervlochten hebben en agrarisch ondernemers een breder pakket kunnen aanbieden aan ondersteunende activiteiten.

We werken samen met de afdeling landbouw voor het stimuleren van een '5 sterren landbouw' zoals het provinciale beleid dat beoogt. We pakken op wat specifiek veenweide is en gekoppeld kan worden aan de transitie die veenweidebedrijven doormaken als gevolg van de peilverhoging en de keuzes die daaruit voortkomen voor te volgen bedrijfsmodellen.

Actie 2023:

- Benutten kansen bij de transitie van veenweidebedrijven voor het realiseren van een 5 sterrenlandbouw.

10 Programmalijn 4 Leefomgeving, natuur en biodiversiteit

De bodemdaling en veranderingen in het veenweidegebied hebben invloed op de omgeving waarin mensen wonen, werken en recreëren. In deze programmalijn beschrijven we welke acties we gaan uitzetten in het komende jaar (2023) voor enkele onderdelen van deze leefomgeving: natuur en biodiversiteit, landschap, cultuurhistorie en archeologie en gebouwen en infrastructuur.

Thema 1: Natuur en biodiversiteit

De biodiversiteit in het veenweidegebied is afgenomen, zowel binnen de natuurgebieden als in het agrarisch gebied. Natuurgebieden verdrogen door wegzijging van water naar omliggende laaggelegen polders. Deze verdroging neemt toe met het verder dalen van de bodem door een steeds groter hoogteverschil met de omgeving. Door deze verdroging neemt ook in natuurgebieden de oxidatie van veen toe. Teveel stikstof leidt in alle natuurgebieden tot afname van soorten; vier van de acht Natura 2000-gebieden hebben specifiek stikstofgevoelige natuurtypen. Door onder meer soortenarme vegetatie en lage grondwaterstanden, in combinatie met predatie, overleven steeds minder weidevogels. In het veenweidegebied moet nog 1000 ha veranderen in natuur en nog 2500 ha worden ingericht om het NNN af te ronden.

Gezien de samenhang van natuur en biodiversiteit met andere beleidsterreinen zetten we in op synergie met realisatie Natuurnetwerk NNN, weidevogelaanpak Grutto-aanvalsplan, agenda Herstel Biodiversiteit, een deel van de KRW maatregelen (zoals bufferstroken), Natuur mei de Mienskip en stikstof. Hiervoor wordt aangesloten op de provinciale invulling van het NPLG en zoveel mogelijk op de integrale gebiedsgerichte aanpak. Waar mogelijk zetten we in op (nadere) verkenningen en uitrol in de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden, omdat daar de sectorale opgaven pas echt samenkomen op inrichtings- en maatregeleniveau. Voor wat betreft verbinden en meedenken kan dit bijvoorbeeld worden geconcretiseerd via Aanvalsplan Grutto in 2 gebieden (bijv. Aldeboarn-De Deelen/Idzegea), projecten zoals Valuta voor Veen 2.0 en Boeren in Balans met het veen en het inzetten van de aanpak Basiskwaliteit Natuur in een gebiedsproces.

Zones en overgangen: Er is onvoldoende bekend over de hydrologische toestand van de zones tussen natuur- en omliggende landbouwgebieden en de (risico's op) verdroging van de natuur. Er zijn hydrologische onderzoeksgegevens beschikbaar. Er wordt een analyse uitgevoerd van al het aanwezige onderzoek naar hydrologie in bufferzones tussen natuur en intensieve, lager gelegen landbouwgronden. Wat weten we al, wat weten we nog niet. En er wordt beoordeeld of er in de praktijk behoefte is aan nader onderzoek.

De locaties voor en realisatie van overgangszones in en rondom verdrogingsgevoelige natuurgebieden en landbouw vragen onderzoek. De overgangszones moeten in kaart worden gebracht, waarna plannen kunnen worden voorbereid voor een stapsgewijze overbrugging tussen het natuurgebied en het agrarisch gebied. Dit gebeurt binnen de lopende gebiedsprocessen in samenwerking met de TBO's.

Het beheer van huidige landbouwgronden die veranderen naar ander gebruik, bijvoorbeeld naar natuur, is een uitdaging bij de transitie van gebieden. Het bijbehorende begrip "landschapsgrond" wordt nog besproken op landelijk niveau en de definitie is nog niet vastgesteld. Het gebruik van deze landschapsgronden kan tussen landbouw en natuur in zitten of een nieuwe vorm van grondgebruik zijn, waarvoor mogelijk geen kaders zijn, wat ook vragen met betrekking tot het overgangsbeheer oproept. Het is een mogelijk instrument in het proces van herwaardering van landbouwgronden flankerend beleid (programmalijn 3) en het vastleggen van gebruiksbepaling als gevolg van een gebiedsproces voor herinrichting van gebieden (programmalijn 5). Het instrument lijkt zich te gaan concentreren rond natuurgebieden (programmalijn 4). Programmalijn overstijgende kennisinbreng, ook samen met de TBO's, op dit onderwerp vindt plaats in de gebieden.

De mogelijkheden voor toepassing van de recent ontwikkelde Tool Overgangsgebieden (kruidenrijk) worden in eerste instantie gezocht in de (Ontwikkel-)gebieden.

Ecologie (en landschap): Er is in de gebieden basiskennis nodig van het ecosysteem. In de systematiek van Landschaps- en Ecosysteemanalyses (LESA) wordt ecologie in samenhang met landschap (zie thema 2) benaderd. Op verschillende locaties zijn analyses van de biotische en abiotische factoren uitgevoerd, echter niet (altijd) volgens de LESA-systematiek. Er wordt per gebied geïnventariseerd welke analyses of onderzoeken beschikbaar zijn, wat er nog nodig is om tot een gedegen inzicht in ecologie en landschap te komen. Hierbij wordt o.a. de koppeling gemaakt met de Basiskwaliteit Natuur. Vervolgens wordt voor zover nodig onderzoek/analyse uitgevoerd met als resultaat een LESA (of gelijkwaardig) per Ontwikkel- of Kansrijk gebied. Vanwege krapte op de arbeidsmarkt is het, op basis van de ervaring in 2022, niet met zekerheid te zeggen dat de benodigde externe expertise en coördinatie in 2023 in de markt beschikbaar zal zijn.

CO2-vastlegging: Moerassen hebben een zeer hoog potentieel om CO2 vast te leggen. In Nederland is hier weinig ervaring mee, maar in o.a. Canada is hier veel onderzoek naar gedaan. Bekend is onder meer dat moerasplanten waterpeilen nodig hebben die enigszins overeenkomen met de natuurlijke seizoensgebonden wateroverschotten en -tekorten. Hiervoor is literatuuronderzoek nodig naar internationale wetenschappelijke en praktische kennis over moerasontwikkeling met een analyse wat toepasbaar is in onze veenweidegebieden. Hierbij wordt ook kennis en ervaring gebruikt uit het VIPNL-project in Noord-Holland. Verder wordt onderzocht en in de praktijk verkend hoe het peilbeheer ingericht kan worden en wat de netto CO2-opslag is bij verschillende soorten moeras. Hierbij wordt samengewerkt met partners, zoals NOBV. De pilots voor het onderzoek worden uitgevoerd in de Hegewarren als living lab, waarbij aangesloten wordt op een eventuele proefboerderij en gebruik kan worden gemaakt van aanwezige meetapparatuur. Ook Aldeboarn-De Deelen en Idzegea kunnen interessante onderzoeksgebieden voor moerasontwikkeling zijn.

Ook in bossen kan CO2 vastgelegd worden. Mede op basis van het provinciale beleid Bossenstrategie zullen de mogelijkheden voor de realisatie van veenbossen worden verkend. Dit gebeurt in samenwerking met de TBO's en provinciale collega's Bossenstrategie.

Acties 2023:

- Toepassen in gebieden Tool Overgangsgebieden (kruidenrijk).
- Analyseren bestaand hydrologisch onderzoek in bufferzones.
- In kaart brengen overgangszones in en rondom verdrogingsgevoelige natuurgebieden en plannen voorbereiden overbrugging tussen natuurgebied en agrarisch gebied.
- Inbrengen kennis bij beheervragen in gebieden omtrent "landschapsgrond", een tussenvorm van natuur- en landbouwgrond (definitie landelijk nog onder constructie).
- Uitvoeren landschaps- en ecosysteemanalyse (of vergelijkbaar) per Ontwikkel- en Kansrijk gebied (combinatie met thema 2, incl. aandacht voor Midden Fryslân in het kader van NPNS).
- Verkennen CO2-vastlegging door moerasontwikkeling.
- Verkennen CO2-vastlegging door veenbosontwikkeling.

Thema 2: Landschap, cultuurhistorie en archeologie

Landschap, cultuurhistorie en archeologie vertellen het verhaal van de ontginningsgeschiedenis van het veenweidegebied. Diverse factoren, waaronder bodemdaling, hebben invloed op het landschap. Bovendien komen archeologische waarden op een gegeven moment aan de oppervlakte en dreigen daarmee verloren te gaan. Landschappelijke en cultuurhistorische kenmerken bieden goede aangrijpingspunten voor integraal ontwerpen en het versterken van de samenhang tussen oplossingen. Het vroegtijdig betrekken ervan in gebiedsprocessen kan ontwikkelingen versnellen

en de ruimtelijke kwaliteit versterken. Het programma Nationaal Park Nieuwe Stijl (NPNS) onderzoekt of de lage-midden-regio van Fryslân een interessante optie is om te voldoen aan de nieuwe standaard voor Nationale Parken in Nederland.

Archeologie en landschap (en ecologie): De archeologische waarden/resten van het veenweidegebied worden in beeld gebracht. Voor elk Ontwikkel- en Kansrijk gebied wordt een quickscan uitgevoerd op het onderdeel archeologie. Per gebied worden onderzoeksvragen geformuleerd en uitgezet. De begeleiding van deze onderzoeken gebeurt door de provinciale archeologen. Na elk onderzoek vindt een evaluatie plaats en wordt gekeken of aanvullend onderzoek nodig is, in welke vorm dat dient te gebeuren en in welke (deel)gebieden.

Er is in de gebieden basiskennis nodig van het landschapssysteem. Dit gebeurt in samenhang met de benodigde kennis van het ecologische systeem. Zie thema 1: Ecologie en landschap.

De Toolkit Landschap biedt daarnaast handvatten hoe inrichtingsmaatregelen in de Friese veenweidelandschappen met oog voor landschap en cultuurhistorie kunnen worden uitgevoerd. Bij het opstellen, beoordelen en uitvoeren van gebiedsgerichte maatregelen in de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden moet deze Toolkit dan ook toegepast worden, zowel bij landschapsbehoud als bij het ontwikkelen van nieuwe veenlandschappen. Hiervoor wordt een beroep gedaan op provinciale landschapskundigen.

Nationaal Park Nieuwe Stijl (NPNS): In 2020 heeft Nationaal Park De Alde Feanen rijkssubsidie ontvangen om te oriënteren op een doorontwikkeling naar een NP Nieuwe Stijl. NPNS en het Friese Veenweideprogramma kunnen elkaar versterken.

Geografisch gezien heeft de oriëntatie betrekking op het middengebied van Fryslân, gesitueerd tussen de steden Leeuwarden, Dokkum, Drachten, Heerenveen en Sneek. Het proces draagt ondertussen een nieuwe werktitel "Wetter&Moar; Brede Welvaart in het Hart van Fryslân". In deze werktitel wordt het begrip NPNS eerst bewust achterwege gelaten om daarmee te benadrukken dat de focus ligt op de brede welvaart van de regio en op een regionaal innovatieprogramma voor het Lage Midden van Fryslân gebaseerd op de gebiedseigen kwaliteiten van het natuurlijke en landschappelijke systeem. Om uitvoering te geven aan dit innovatieprogramma worden expedities georganiseerd. Deze vallen te omschrijven als een soort expertmeetings waar experts van elders en mensen uit het gebied elkaar inspireren en hopelijk komen tot nieuwe regionale initiatieven. Qua inhoud steken de expedities in op het snijvlak van twee of meerdere thema's; vanuit de gedachte dat innovatie juist vaak ontstaat op het snijvlak van thema's. Voorbeelden hiervan zijn: voedsel en healthy ageing, landschapsbeheer en serious gaming, recreatie en mobiliteit en culturele diversiteit en biodiversiteit. Voor het nader uitwerken van dit laatste thema is onlangs een landelijke subsidie toegekend vanuit het landelijke Elja Fonds (fonds van de familie Blokker). Het is nadrukkelijk de bedoeling de expedities voedend en inspirerend te laten zijn voor de gebiedsprocessen in de veenweidegebieden in Midden Fryslân.

Acties 2023:

- In beeld brengen van de archeologische waarden/resten van het veenweidegebied, incl. een archeologische quickscan voor elk Ontwikkel- en Kansrijk gebied.
- Toepassen Toolkit Landschap bij gebiedsgerichte maatregelen in de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden.
- Uitvoeren van meerdere thematische expedities die gericht zijn op Nationaal Park Nieuwe Stijl/brede welvaart.

Thema 3: Gebouwen en infrastructuur

Funderingsaanpak: In het Friese veenweidegebied hebben we te maken met funderingsproblematiek in het buitengebied en in bebouwde gebieden. Tot circa 1970 werden woningen vaak op houten palen gefundeerd. Er kan om verschillende redenen schade aan zo'n fundering ontstaan, zoals bijvoorbeeld paalrot door langdurige droogstand, palenpest, een bacterie die de houten palen onder water aantast, of bouwkundige factoren. Woningeigenaren zijn zelf verantwoordelijk voor onderhoud aan de woning, dus ook voor de fundering. Naar schatting 3.500-7.000 woningen in het Friese veenweidegebied lopen een risico op funderingsschade. Er is sprake van concrete schade en een duidelijke hulpvraag aan de overheden.

Vanuit het Veenweideprogramma worden maatregelen genomen om kennis, informatie en advisering over funderingsschade te bevorderen. Wetterskip Fryslân, provincie Fryslân en de zeven veenweidegemeenten willen in het veenweidegebied woningeigenaren bijstaan om funderingsproblematiek te voorkomen en op te lossen. Daarvoor is een ontwerp-funderingsaanpak opgesteld.

Er wordt ingezet op een goed functionerend funderingsloket waar woningeigenaren terecht kunnen met vragen rondom preventie en herstel van funderingsschade. In de ontwerp-funderingsaanpak is ook opgenomen dat woningeigenaren een subsidie en ondersteuning kunnen krijgen voor het uitvoeren van funderingsonderzoek en het opstellen van een herstelplan. Daarnaast spreekt de ontwerp-funderingsaanpak over een leenfaciliteit met gunstige (rente)voorwaarden voor herstel van funderingsschade. In de ontwerp-funderingsaanpak is geen extra compensatieregeling naast de al bestaande nadeelcompensatieregeling van Wetterskip Fryslân opgenomen.

Met deze funderingsaanpak willen het dagelijks bestuur van Wetterskip Fryslân, de colleges van B&W van de zeven veenweidegemeenten en Gedeputeerde Staten van de provincie woningeigenaren in het Friese veenweidegebied ondersteunen bij de preventie en het herstel van funderingsschade.

Eind 2022 nemen Provinciale Staten, algemeen bestuur en de zeven gemeenteraden een definitief besluit over deze funderingsaanpak. De inhoud en benodigde financiering van de funderingsaanpak wordt buiten dit werkplan 2023 gehouden en apart geregeld via bovengenoemde aanstaande besluitvorming.

Samenwerking op nationaal niveau: Landelijke samenwerking op dit dossier wordt steeds belangrijker. We sluiten, waar dit effectief bij kan dragen aan de doelstellingen van het Veenweideprogramma, zoveel mogelijk aan bij landelijke netwerken, samenwerkingen en ontwikkelingen zoals het Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen, het Nationaal Kennisprogramma Bodemdaling, Platform Slappe Bodem, Coalitie Stevige Steden, etc.

Fryslân is niet de enige regio waar funderingsproblematiek in veenweidegebied aan de orde is. Het speelt op meer plekken in ons land, waaronder Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland. Het is belangrijk dat eigenaar/bewoners ongeacht de plek waar ze wonen kunnen rekenen op ondersteuning bij herstel van de fundering. In dat kader pleiten wij ervoor, zoals eerder aangegeven, dat verstrekende maatregelen zoals compensatie in Rijksverband moeten worden opgepakt.

Op nationaal niveau werken Rijk, het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Unie van Waterschappen (UvW) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) aan een Nationaal Programma Aanpak Funderingsproblematiek (NPAF). Het NPAF richt zich op de gehele funderingsproblematiek en niet enkel die in het veenweidegebied. Het programma is nog niet vastgesteld door genoemde partijen. Als Fryslân zijn wij ambtelijk betrokken bij de opstelling van het NPAF en daar waar mogelijk hebben we de Funderingsaanpak Veenweidegebied Fryslân afgestemd op het NPAF.

Acties 2023:

- De uitvoering van de Funderingsaanpak is afhankelijk van de aanstaande besluitvorming. Acties volgen uit dat besluit.

11 Programmalijn 5 Integrale gebiedsaanpak

Door gebiedsprocessen willen we via maatwerk komen tot een toekomstige inrichting voor het veenweidegebied die aansluit bij de doelstellingen uit het Veenweideprogramma 2021-2030. Dit vraagt een integrale gebiedsaanpak. We zetten deze aanpak door in de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden⁵ en gaan aan de slag met combinaties van de acties uit de andere programmalijnen. We intensiveren de aanpak in de 'Ontwikkelgebieden' Hegewarren en Aldeboarn-De Deelen. De aanpak in deze Ontwikkelgebieden gebruiken we als voorbeeld voor de andere gebieden. Geleerde lessen over bijvoorbeeld het koppelen van andere doelstellingen en opgaven in het gebied, kunnen ons helpen bij de andere gebieden.

Het gebiedsproces in Idzegea komt in 2023, na de vaststelling van de startnotitie, ook in de 'ontwikkel-fase'.

Als we voldoende middelen hebben verkregen doen we hetzelfde in de Kansrijke gebieden Brekkenpolder, Groote Veenpolder en Grouster Leechlân. Wanneer we nog meer middelen weten te verkrijgen breiden we de gebiedsaanpak uit naar andere gebieden binnen het gebied met een veenpakket van meer dan 80 cm dik en een kleidek dunner dan 40 cm, omdat daar de meeste reductie van CO₂ en bodemdaling te realiseren is. In deze gebieden verwachten we door de aanpassingen in het peilbeheer en het grondgebruik in 2030 een CO₂-reductie van 0,25 tot 0,50 megaton te realiseren en beperking van de jaarlijkse bodemdaling met gemiddeld 0,2 tot 0,4 cm. Daarnaast benutten we meerdere samenhangende doelstellingen en kansen om verschillende instrumenten elkaar te laten versterken. Als in de tussentijd in andere gebieden initiatieven van onderop ontstaan, kan dit leiden tot nieuwe gebiedsprocessen. Verder ondersteunen we nieuwe vormen van samenwerking die bijdragen aan de doelen van het Veenweideprogramma.

11.1 Aldeboarn-De Deelen

Figuur 11.1: Gebiedscontour Aldeboarn-De Deelen

Koersdocument en Gebiedsplan

In 2023 wil de gebiedscommissie ADD een ontwerp integraal gebiedsplan opleveren. Vervolgens zal dit plan ter inzage gelegd worden en uiteindelijk worden vastgesteld door de betrokken overheden. In 2022 is gewerkt aan een koersdocument voor het gebied waarmee de opgaven voor de langere termijn, de periode 2050, voor zover als mogelijk in beeld zijn gebracht voor ADD.

⁵ Zie pagina 5 voor een toelichting op de begrippen 'Ontwikkelgebieden' en 'Kansrijke gebieden'

Daarnaast is er gewerkt aan een concept inrichtingsschets voor ADD Zuid in de vorm van een werkdocument met een optimalisatiescenario, aangepast aan de gewijzigde opgaven die op het landelijk gebied af komen. Dit concept wordt ingezet voor de ontwikkeling van het flankerend beleid; in 2023 vindt er een praktijksimulatie plaats van het flankerend beleid in ADD Zuid. Dit zal tot aan de zomer duren. In 2023 gaan we verder met het werkdocument en een concept inrichtingsschets voor ADD Noord. Daarnaast wordt verder gezocht naar welke instrumenten nodig zijn om invulling te kunnen geven aan de opgaven en de bijbehorende inrichting voor ADD. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met de verschillende bij het gebiedsproces betrokken overheden.

Pilots en initiatieven

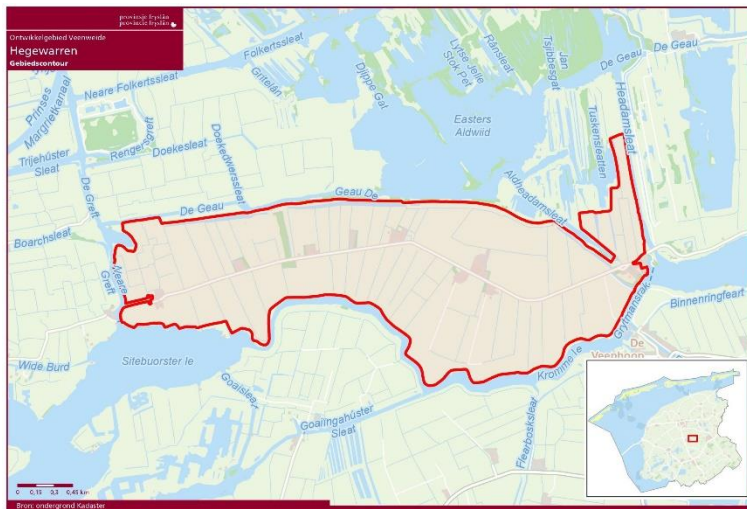
Naast de ontwikkeling van het gebiedsplan is er een aantal pilots en initiatieven die in het gebied ADD worden ontwikkeld, vanuit de gedachte dat de uitkomsten een bijdrage kunnen leveren aan de mogelijke maatregelen die in het gebied zullen worden genomen, maar ook breder aan het Veenweideprogramma. Het gaat dan om een pilot voor het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw (NIL), Valuta voor Veen, Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (IPB VP), Aanvalsplan Grutto en een mogelijke Erfgoeddeal.

Acties 2023:

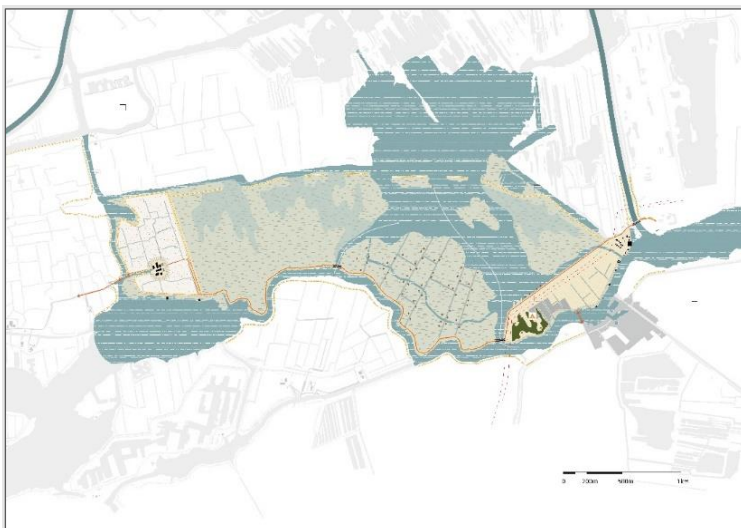
- Maken van een ontwerp integraal gebiedsplan.
- Uitvoeren praktijksimulatie van het flankerend beleid in ADD.
- Vinden van private en publieke middelen naast de toegezegde middelen voor de financiering van maatregelen in het gebiedsplan.
- Zoeken naar instrumenten die nodig zijn om invulling te kunnen geven aan de opgaven en de bijbehorende inrichting voor ADD, in samenwerking met de betrokken overheden in het gebiedsproces.
- Voorbereiden besluitvorming over het integraal gebiedsplan in Gedeputeerde Staten, het dagelijks bestuur van Wetterskip Fryslân en de gemeenteraad van de gemeente Heerenveen.
- Uitvoeren van Regiodeal NIL.
- Begeleiding van de GLB-pilot, door gebiedscoöperatie It Lege Midden aangevraagd en toegekend gekregen, waarvoor een samenwerking is aangegaan.
- Mogelijke aankoop van gronden die als kans worden gezien, vooruitlopend op het gebiedsplan met een toekomstige inrichting voor het gebied, gecombineerd met de gehonoreerde aanvraag Versnellingsagenda 2022 NPLG.

11.2 Hegewarren

Figuur 11.2: Gebiedscontour de Hegewarren

Figuur 11.3: Open en Natuurlijk

In 2022 hebben Provinciale Staten, de raad van de gemeente Smallingerland en het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân ingestemd met de uitwerkingsrichting Open en Natuurlijk. Daarmee heeft ook PS gekozen voor een toekomst waarin een water- en moerasrijk gebied gemaakt wordt in naadloze aansluiting op de Alde Feanen en er vrijwel geen polderkades meer nodig zijn. Het waterrijke landschap in Open en Natuurlijk wordt ingezet om natuur en verschillende vormen van recreatie te versterken. Hiermee startte ook de planfase in de Hegewarren.

Aankoopproces

De provincie is vanaf november 2020 in gesprek met alle eigenaren in het gebied over de aankoop van hun bedrijven. Het gaat om zes agrariërs en drie andersoortige bedrijven. Deze mensen besluiten te stoppen of gaan op zoek naar een toekomst elders, waar ze hun bedrijf duurzaam voort kunnen zetten. We denken actief mee over eventuele verplaatsingslocaties en de mogelijkheden om de verplaatsing met behulp van een verplaatsingssubsidie (SAB) te realiseren.

Provinciale Staten hebben ons er meermalen op gewezen dat onze organisatie de nodige creativiteit in moet zetten in dit aankoopproces. Dit maakt dat we nu inmiddels bijna 185 hectare van de 360 hectare hebben aangekocht.

Met de andere eigenaren blijven we in gesprek en zoeken we naar passende oplossingen.

Overgangsbeheer

We zetten ons ervoor in om het gebied levendig en bewoonbaar te houden. Tegelijkertijd is het van belang om gerichte stappen te zetten in het gebied, zoals het verhogen van peilen, zodat we nu al CO₂-uitstoot reduceren en de bodemdaling tegengaan. Dit noemen we het overgangsbeheer; het beheren van de situatie tot de gebiedsontwikkeling in definitieve vorm gerealiseerd is. Sommige percelen zullen we tijdelijk verpachten, op andere percelen onderzoeken we of we kennis op kunnen doen. In deze fase leren we ook het gebied en de mogelijkheden van het gebied beter kennen. Deze ervaringen zullen ongetwijfeld helpen bij de nog te maken keuzes over de toekomstige inrichting. Dit alles terwijl we oog houden voor een prettige leefomgeving voor de mensen die er nog wonen, werken en recreëren.

Planfase

Gedurende de eerste fase van de planfase werken we Open en Natuurlijk uit tot een plan, concretiseren we de financiële en ruimtelijke haalbaarheid en maken we afspraken met de partijen over het vervolg. Ook nemen we, naar aanleiding van de aangenomen moties in de besluitvorming, de volgende vraagstukken mee in de planfase:

- Hoe kunnen we het blauwgrasland in de Hegewarren (Hokkes Aldfean) op een kosteneffectieve manier behouden?
- Hoe kunnen we de beoogde moerasnatuur op de overgang tussen land en water het best ontwikkelen?
- Hoe voorkomen of beperken we eventuele nadelige effecten op weidevogels rondom de Hegewarren en waar kan het verlies aan weidevogelland gecompenseerd worden?
- De genoemde 110 recreatiearken/-woningen zijn er te veel, maar wat zou wel passend zijn bij de schaal en kwaliteiten in dit gebied (zoals rust, stilte en duisternis)? En zijn nieuwe permanente woningen een optie?
- Wat is de beste zonering van de recreatie met het oog op de recreatiedruk en de natuurwaarden in De Alde Feanen?
- Wie beheert het gebied in de toekomst? Hoe kunnen we de uitvoering en het vergraven van veen op een milieubewuste manier uitvoeren, met minimale uitstoot van broeikasgassen en stikstof?

Na het doorlopen van de eerste fase van de planfase worden er aan alle partners, in 2024, keuzes voorgelegd. Daarbij geven we aan welke impact deze keuzes hebben op bijvoorbeeld de financiële doorrekening van het plan Open en Natuurlijk.

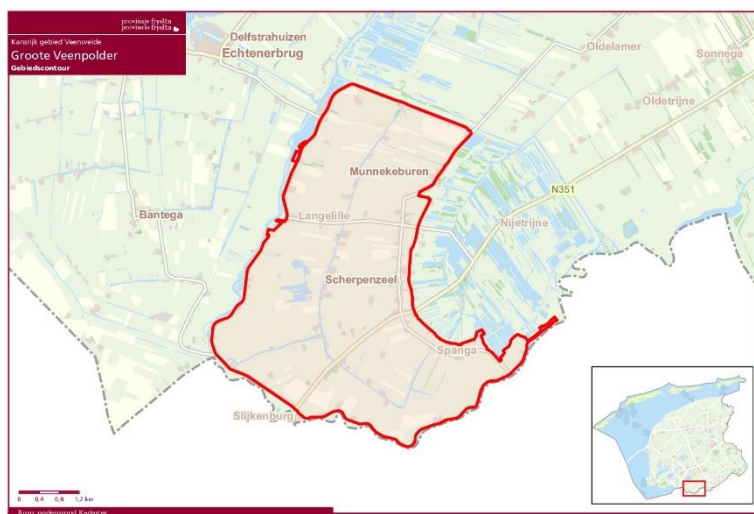
Organisatie & Financiën

De personele inzet die nodig is voor het eerste deel van de planfase is geraamd op ruim 4 fte (per jaar). Afgesproken is deze inzet evenredig te verdelen over de drie partijen, in natura dan wel financieel. Ook stellen alle partijen € 150.000 budget beschikbaar ten behoeve van proceskosten, totaal € 450.000. Provincie Fryslân is penvoerder van het project. Zie ook bijlage 1.

Acties 2023:

- Voortzetten aankoopgesprekken.
- Verhogen van de (grondwater) peilen waar mogelijk.
- Verder verkennen, en waar mogelijk uitrollen, kennisprogramma.
- Uitvoeren planfase.

11.3 Groote Veenpolder

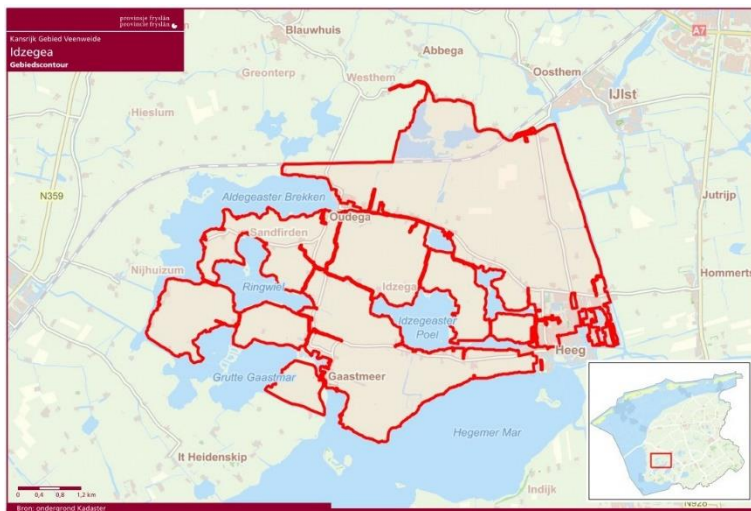
Figuur 11.4: Gebiedscontour Groote Veenpolder

In 2023 gaan we verder met de activiteiten die in 2022 zijn gestart. Voor het gebiedsplan wordt met de gebiedspartijen een gezamenlijk plan van aanpak gemaakt, een startdocument. Het grootste risico daarvoor is hoe de gebiedspartijen zich willen verhouden tot de doelen van het NPLG. Die doelen zijn grotendeels waarschijnlijk hetzelfde als de doelen van het Veenweideprogramma, behalve de stikstofopgave voor de Rottige Meente en Brandemeer. Dit is een nieuwe, extra opgave met mogelijk ingrijpende gevolgen voor het agrarisch gebruik van de polder. Hiernaast gaan we verder met de tweede fase van de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw (NIL), het project Bodem in Balans, Boeren Meten Water en de proeftuin Bodem.

Acties 2023:

- Vaststellen startdocument.
- Opstellen projectplan Regiodeal NIL voor duurzamer bodembeheer en alternatieven voor mestaanwending.
- Uitvoeren project Bodem in Balans. Het project, ook gefinancierd vanuit de Regiodeal NIL, verkent hoe het bodembeheer is te verbeteren door een goede samenwerking tussen de landbouw en het aangrenzende natuurgebied de Rottige Meente.
- Ervaring opdoen met grondwatergestuurd peilbeheer (HAKLAM) om droge perioden beter op te vangen. In 2023 worden hiervoor een aantal pilots gestart, waarvoor we de meetpinnen van Boeren Meten Water benutten.
- Uitbreiden van de proeftuin Bodem met een proef met het conserveren van veen door het bodemprofiel te keren.

11.4 Idzegea

Figuur 11.5: Gebiedscontour Idzegea

In 2022 is het startdocument, dat vorm en inhoud geeft aan het gebiedsproces in Idzegea, ontwikkeld. Deze zal eind 2022 dan wel begin 2023 worden vastgesteld. Het markeert het begin van het vormgeven van de integrale inhoudelijke plannen en maatregelen, de vorming van een brede gebiedscommissie en het inrichten van de projectorganisatie. In de startnotitie zijn concrete voorstellen vastgelegd t.a.v. de planinhoud, projectorganisatie, grondverwerving en financiering. Daarnaast loopt een aantal pilots en initiatieven door in 2023 zoals bijvoorbeeld een in 2021 gestarte proef met HAKLAM (Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet; flexibel peilbeheer). In Idzegea betreft het hier twee bemalingsgebieden, namelijk De Kromme Jelte (ca. 550 ha) en De Bratten (ca. 300 ha). In dit gebied is ook gestart met het opzetten van een uitgebreid meetnet grondwater: Boeren Meten Water. In 2022 is met alle agrariërs gesproken over de toekomst van hun sector en de veranderingen die hiervoor nodig zijn. Aan de uitkomsten en het concretiseren van acties wordt in 2023 een vervolg gegeven.

Idzegea draait in nauwe samenwerking met het gebied Aldeboarn-De Deelen mee in de ontwikkeling van het flankerend beleid, waarin wordt vastgelegd hoe de (inkomens- en vermogensschade) compensatie geregeld kan worden als gevolg van de maatregelen die genomen worden voor het terugdringen van de CO₂-uitstoot. De verwachting is dat dit beleid in de loop van 2023 kan worden vastgesteld.

Verder zijn er diverse initiatieven die uitgevoerd worden binnen het gebiedsproces in Idzegea. Het betreft hier het LIFE-project Grasslandreaders en het Aanvalsplan Grutto, al dan niet in combinatie met Valuta voor Veen. Deze initiatieven moeten in 2023 duidelijk vorm krijgen. Vanuit de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw wordt – samen met de WUR – gezocht naar mogelijkheden voor het breed toepassen van rûge dong (ruige mest). Dit overigens in samenwerking met de overige Kansrijke gebieden Brekkenpolder, Grote Veenpolder en Grouster Leechlân.

Acties 2023:

- Installeren brede gebiedscommissie met een afgewogen vertegenwoordiging van de belangen uit het gebied.
- Inrichten projectorganisatie.
- Grondverwerving van gronden die, vooruitlopend op het gebiedsplan, als kans worden gezien.
- Continueren van lopende pilots (HAKLAM, Boeren Meten Water, bodemvruchtbaarheid/Bodem APK etc.).

- Uitwerken weidevogelinitiatieven/Valuta voor Veen.
- Opstarten nieuwe pilots m.b.t. bodem (o.a. rûge dong).
- Opstarten/uitvoeren van fase 2 van de Regiodeal NIL i.o.m. Collectief Súdwestkust.
- Deelnemen aan klankbordgroep flankerend beleid en het doen van verkennende studies over uitwerkingen op bedrijfsniveau.

11.5 Brekkenpolder

Figuur 11.6: Gebiedscontour Brekkenpolder

Het gebied Brekkenpolder is in het Veenweideprogramma 2021-2030 aangeduid als een gebied dat in eerste instantie op leren en innoveren is gericht. Wetterskip Fryslân heeft hier geen urgente opgaven en ook anderszins spelen er geen urgente kwesties. Er is eind 2022 gestart met het opstellen van een startdocument. Het begin van 2023 is erop gericht om dit startdocument af te ronden en ter besluitvorming aan provincie, Wetterskip en gemeente De Fryske Marren voor te leggen.

Met een positief besluit van de overheden krijgt de Brekkenpolder ook de status van Ontwikkelgebied en daarmee komen er ook middelen en mensen beschikbaar voor het uitwerken van een gebiedsplan en een bijbehorend uitvoeringsplan. Met het uitwerken hiervan kan naar verwachting de tweede helft van 2023 worden gestart. De huidige klankbordgroep bestaande uit 3 vertegenwoordigers namens de agrarisch ondernemers en een onafhankelijke landbouwvertegenwoordiger wordt uitgebreid naar een gebiedscommissie waarin ook natuur, overige grondbezitters en bewoners vertegenwoordigd zijn.

In 2022 zijn er met twee agrarisch ondernemers definitieve afspraken gemaakt over het uitvoeren van een HAKLAM-pilot in een deel van de Brekkenpolder. Begin 2023 dient de vergunning voor deze pilot geregeld te zijn en de (beperkte) aanpassingen aan de inrichting dienen gerealiseerd te worden. De pilot kan dan opgestart worden om ervaring op te doen met het voeren van hogere peilen en de uitkomsten ervan te delen met de overige agrarisch ondernemers in het gebied. Deze praktijkervaring kan ook worden benut bij het opstellen van het gebiedsplan en uitvoeringsplan. Daarnaast gaan we een vervolg geven aan de in 2022 gestarte aanpak voor bodemverbetering. Doel is om ook hiervoor een of meerdere pilots op te starten en ook voor deze programmalijn ervaringen op te doen en deze ervaringen mee te nemen in het vervolgtraject.

Op basis van de doelen van het Veenweideprogramma zouden hogere peilen in het noordelijke deel van de Brekkenpolder ook wenselijk zijn. Om dit te realiseren onderzoeken we of het mogelijk is om gronden te verkrijgen.

Acties 2023:

- Opstellen van het startdocument en dit ter besluitvorming voorleggen aan provincie, Wetterskip en gemeente De Fryske Marren.
- Installeren van een gebiedscommissie met een afgewogen vertegenwoordiging van belangen uit het gebied.
- Uitvoeren van een HAKLAM-pilot in een deel van de Brekkenpolder.
- Doorzetten van de aanpak voor bodemverbetering, waarbij we proberen hiervoor pilots op te starten.
- Onderzoeken van de mogelijkheden tot aankoop van gronden die als kans worden gezien, vooruitlopend op het gebiedsplan.

11.6 Grouster Leechlân

Figuur 11.7: Gebiedscontour Grouster Leechlân

In 2022 is er vanuit het Veenweideprogramma met name geïnvesteerd in het creëren van de juiste basisvoorwaarden om in samenwerking tussen gebied en betrokken overheden (provincie, Wetterskip en gemeente Leeuwarden) een doorstart te kunnen geven aan het eerder gestagneerde gebiedsproces “van onderop”, dit vanuit een intrinsieke motivatie van gebiedsbewoners. Inmiddels is er een nieuwe initiatiefgroep van drie agrariërs en een bewoner uit het gebied die bereid is de handschoenen op te pakken voor een gezamenlijke doorstart van het gebiedsproces “van onderop”. De initiatiefgroep wil dit nadrukkelijk doen in nauwe samenwerking met de overheden. In lijn met het Veenweideprogramma 2021-2030 ligt de focus van het gebiedsproces op de zone tussen de doorgaande weg Grou-Warten en het Prinses Margrietkanaal, waar dik veen onder een dun kleidek (<40 cm) als bodemtype domineert.

Acties 2023:

- Inventariseren van de stakeholders in het Leechlân met de initiatiefgroep.
- Samenstellen van een “gebiedsteam” onder leiding van een onafhankelijk procesbegeleider, dat kan rekenen op breed draagvlak vanuit de stakeholders in het gebied.
- Opstellen van een drietal bouwstenen voor het startdocument:
 1. Update van het in 2020 door een initiatiefgroep uit het gebied opgestelde Gebiedsdocument Leechlân; inclusief een inventarisatie van de bredere opgaves.
 2. Uitwerken en opstellen van een landschapsbiografie over het Leechlân, gebaseerd op een breder opgestelde biografie. Naast het in beeld brengen van kenmerken en kwaliteiten van het gebied, kijken we ook nadrukkelijk hoe het gebied hier zelf sterker van kan worden.
 3. Opstellen van een communicatieplan, zodat we gericht kunnen communiceren.

- Opstellen van een startdocument met daarin een pakket concrete ontwikkelrichtingen: integraal, actiegericht en gebaseerd op constructieve samenwerking tussen gebied en overheid. Het uitgangspunt hierbij is dat een proces niet vanuit gebaande paden tot stand komt, maar start vanuit een creatieve gedachtenlijn.
- Uitvoeren van op korte termijn realiseerbare acties uit het startdocument. Dit zal gebeuren in een proces “van onderop”, in samenwerking met het gebiedsteam.
- Concretiseren van de eerste bouwstenen om te komen tot een integraal toekomstperspectief op gebiedsniveau.

11.7 Kansrijke initiatieven

In het Veenweideprogramma geven we aan “kansrijke initiatieven van onderop buiten de hiervoor genoemde gebiedsprocessen zoveel mogelijk [te willen] ondersteunen” en “nieuwe samenwerkingsvormen [te willen] bevorderen”. Als voorbeelden van dergelijke nieuwe samenwerkingsvormen benoemen we o.a. de “gebiedscoöperatie” en het “landgoedmodel”.

In 2023 willen we de volgende kansrijke initiatieven van onderop (blijven) ondersteunen:

1. Akkrumer Goedland

Het initiatief Akkrumer Goedland (eerder opgestart onder de werktitel “Veenweidelandgoed It Akkrumer Deel”) is afkomstig van een groep agrariërs en ondernemers die allen actief zijn in en rond het dorp Akkrum. Daarnaast zijn collectief It Lege Midden en de Friese Milieufederatie betrokken. Het gaat om een project van ongeveer 300 hectare ten zuiden van Akkrum, midden in het Friese veenweidegebied. Gezamenlijk willen de initiatiefnemers inzetten op een systeeminnovatie van onderop, waarbij concreet en in de praktijk wordt toegewerkt naar een nieuw perspectief om toekomstbestendig in dit gebied te kunnen blijven ondernemen. Vertrekpunt is om het veen in het gebied drastisch te gaan vernatten om de processen van bodemdaling en broeikasuitstoot zoveel mogelijk terug te brengen. Hiertoe heeft het initiatief in 2021 een aanvraag ingediend en toegewezen gekregen voor een GLB-pilot. In de periode 2021-2023 krijgt het initiatief de mogelijkheid om op basis van een zogenaamd “landgoedmodel” de planvorming verder te ontwikkelen. Parallel aan deze planvorming worden ook proefprojecten uitgevoerd om ideeën vanuit het gebied te testen of het veenweidelandgoed een bijdrage zou kunnen leveren aan CO2-opvang, bijvoorbeeld met natte teelten en met maatregelen om meer organisch stof in de bodem te krijgen. Meer informatie is te vinden via de website www.netwerkplatteland.nl⁶.

Vanuit het Veenweideprogramma nemen we actief deel aan de uitvoering van deze pilot, wordt aangesloten bij de verdere ontwikkeling om de koppeling met de doelstellingen vanuit het programma te borgen en te leren van de ontwikkeling van het landgoedmodel. De initiatiefnemers streven ernaar om in 2023 een integraal gebiedsplan met bijbehorende businesscase op te leveren. De bekostiging van de planvorming kan grotendeels plaatsvinden vanuit de vorig jaar door het Rijk aan de initiatiefnemers toegekende GLB-pilotgelden. De initiatiefnemers voorzien een financieel tekort voor de overall coördinatie van het opstellen van het integrale gebiedsplan en businesscase. We onderzoeken of we hiervoor middelen beschikbaar kunnen stellen.

2. Heidenskip en Nijhuzum

In samenwerking met het Veenweideprogramma is een kansenbeschrijving opgesteld voor de gebieden Heidenskip en Nijhuzum als vervolg op “Tusken ferdroegje en fersûpe”. Deze gebieden liggen ten zuidoosten van Workum, specifiek is gekeken naar een zestal polders. In deze kansenbeschrijving is per polder ingezoomd op welke praktische kansen er op dit moment liggen, er is gezocht naar mogelijkheden om het waterpeil te verhogen. In de kansenbeschrijving ligt mogelijk een koppeling met het gebiedsproces Idzegea. Daarnaast wordt het collectief Súdwestkust meegenomen in een vervolg.

⁶ <https://projecten.netwerkplatteland.nl/nl/project/glb-pilot-veenweidelandgoed-it-akkrumer-deel>

3. Heawei/Prikkewei Earnewâld

Het initiatief bij de Heawei komt vanuit Tjoch op! van Natuer mei de Mienskip. Dit initiatief gaat om een gebied van 70 hectare ten noorden van de Alde Feanen vanuit vier grondeigenaren en stichting Weideleven. De provincie heeft hier ook 23 hectare in eigendom. Er worden meerdere mogelijkheden verkend in dit gebied, waaronder het inbrengen van dit gebied in het project Valuta voor Veen. Dit zou een korte termijn oplossing voor de komende 10 jaar kunnen betekenen voor dit gebied. Vanuit de Friese Milieufederatie wordt samen met het Veenweideprogramma gekeken welke mogelijkheden er zijn om dit initiatief in het project Valuta voor Veen in te brengen.

4. Van Oordt's Mersken

Van Oordt's Mersken is een Natura 2000-gebied en gevoelig voor een overmaat van stikstof. Wat er moet gebeuren om de problemen aan te pakken is nog niet duidelijk, maar dat er iets moet gebeuren wel. Het gaat om een initiatief van de Stichting Beekdallandschap Koningsdiep | De Nije Boarn en boerenorganisaties Elan, De Alde Delte en LTO Opsterlân. Gezamenlijk verkennen zij rond dit gebied of een bottom-up proces kan worden geïnitieerd. Concreet worden gesprekken gevoerd met agrarisch ondernemers in het gebied om te verkennen of er draagvlak is voor het starten van een gebiedsproces. Vanuit de stikstofopgave binnen de provincie wordt dit ondersteund en is aan de stichting opdracht gegeven om deze verkenning uit te voeren. Het gebied grenst aan het gebiedsproces Aldeboarn-De Deelen en de veenweideopgave zou mogelijk onderdeel kunnen zijn van een te starten gebiedsproces. Vanuit het Veenweideprogramma kijken wij op basis van de verkenning die wordt gedaan mee om de mogelijke integrale opgave in het gebied scherp te krijgen.

5. Gebiedsontwikkelingen gemeente De Fryske Marren

De gemeente De Fryske Marren heeft een drietal initiatieven in de gemeente omarmd om te kijken of het mogelijk is om deze te ontwikkelen. Samenwerking tussen deze initiatieven met een verschillende aanpak biedt mogelijk kansen op verdieping en uitwisseling tussen de initiatieven. De initiatieven zijn hiertoe bereid. Daarbij gaat het om het combineren van opgaven en komen tot een geïntegreerde benadering in deze gebieden.

- *Teakesyl Foarút: de Brekkenpolder*
Teakesyl Foarút is een initiatief van een aantal grondeigenaren in samenwerking met PAIVA projectontwikkeling. De initiatiefnemers willen ten zuiden van de Brekkenpolder een aantal ontwikkelingen koppelen, waaronder een transitie van intensief naar natuurinclusief boeren en de ontwikkeling van een zonnepark. Vanuit het gebiedsproces in het Kansrijke gebied de Brekkenpolder werken we samen aan een integrale aanpak om de doelstelling uit ons programma in het gehele gebied te kunnen bereiken.
- *Integraal gebiedsplan Haskerveenpolder*
Haskerveenpolder is een initiatief van 12 grondeigenaren en een gebiedscoöperatie om een integraal gebiedsplan te maken voor de Haskerveenpolder. Deze polder ligt ten noordoosten van Joure tot aan Heerenveen. Het gaat om een gebied met een complex watersysteem, er is commitment vanuit de meerderheid van de grondeigenaren voor dit initiatief. Vanuit het Veenweideprogramma kijken we wat een mogelijke opgave kan zijn in het gebied en op welke manier dit meegenomen kan worden in dit initiatief.
- *Natuur- en energiepolder Langweer*
Langweer is een initiatief van de protestantse kerk Langweer en Wijntjes B.V. Het gaat om een compact en afgesloten gebied dat vanuit het initiatief wordt gezien als een ideale plek voor een proeftuin met natte teelten. Vanuit het Veenweideprogramma kijken we wat een mogelijke opgave kan zijn in het gebied en op welke manier dit meegenomen kan worden

in dit initiatief. Ook het idee van een proeftuin voor natte teelten wordt gezamenlijk verder verkend.

6. Oudega aan het Water

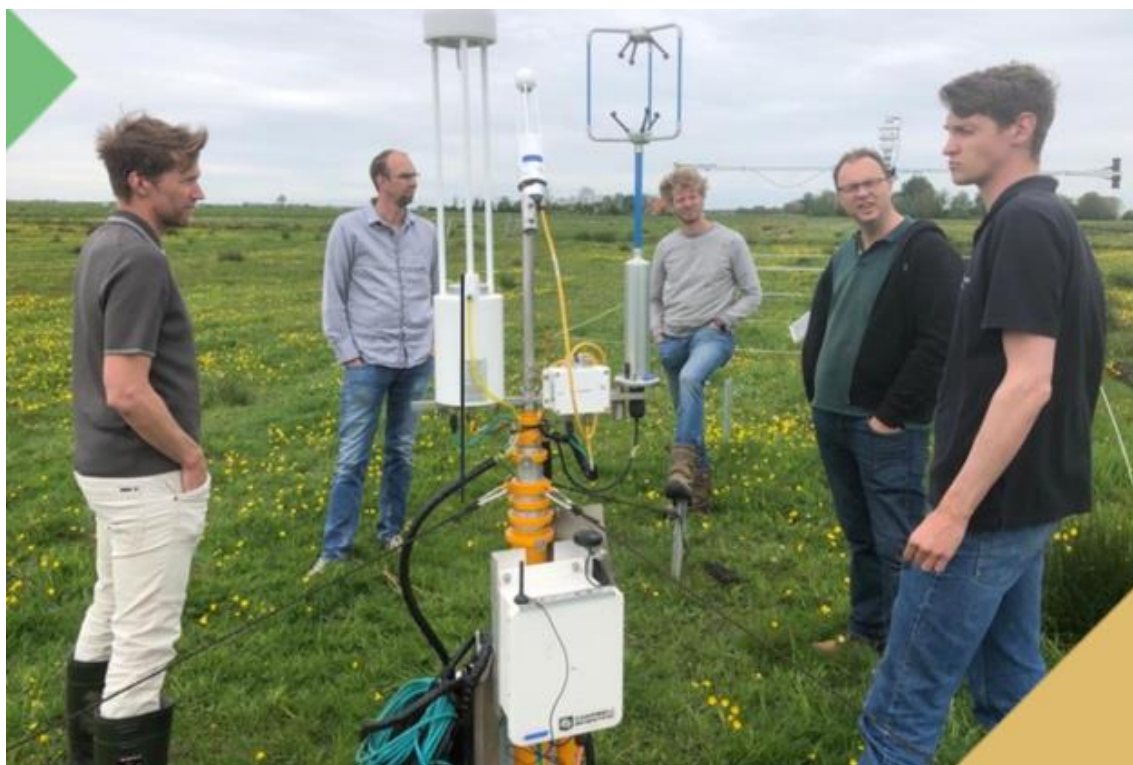
Oudega aan het Water is een samenwerkingsproject tussen de gemeente Smallingerland, Wetterskip Fryslân en de provincie Fryslân. Doel van het project is om Drachten aan te sluiten op de Friese meren en Drachten te ontwikkelen als poort naar de Friese meren. Er wordt ingezet op verbetering van de leefbaarheid en recreatie in het dorp Oudega. Het project is opgedeeld in 2 fasen. Fase 1 betreft het Waterfront, fase 2 betreft de realisatie van een meer van circa 50 hectare ten zuiden van het dorp. Om dit meer te realiseren moet een gebied van ongeveer 50 hectare afgegraven worden. Het gaat hierbij voornamelijk om een dikke veenbodem, waarbij de vraag is op welke wijze het te ontgraven veen een andere toepassing kan krijgen. Vanuit het Veenweideprogramma kijken we mee om een toepassing te vinden die zo goed mogelijk aansluit bij onze doelstelling om veenoxidatie tegen te gaan.

12 Programmalijn 6 Onderzoek en Monitoring

Vanuit de andere programmalijnen worden diverse maatregelen ontwikkeld om de doelstellingen van het Veenweideprogramma te realiseren. Het is van belang de kennis van de (neven)effecten van deze maatregelen te vergroten middels onderzoek en monitoring. We weten inmiddels steeds meer, maar er zijn ook nog de nodige kennislacunes die om invulling vragen. De generieke kennisvragen worden door het Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen en het Nationaal Onderzoeksprogramma Broeikasgassen Veenweide opgepakt. In Fryslân richten we ons vooral op specifieke kennisvragen die van belang zijn voor de Friese situatie.

Acties 2023:

- Voortzetting deelname aan de nationale onderzoeksprogramma's, o.a. op het gebied van CO₂-metingen en monitoring bodemdaling.
- Voortzetting eigen CO₂-metingen met Eddy Covariance.
- Voortzetting monitoring bodemdaling.
- Voortzetting monitoring grondwaterpeilen en bodemvocht bij aangepast peilbeheer.
- Voortzetting vervolgonderzoek naar preventie van en risico's op ontstaan en/of toename dierziekten bij nattere omstandigheden.
- Voortzetting verkenning monitoring waterkwaliteit en ecologie.
- Afronding modellering pilot onderwaterdrainage.

Figuur 12.1: Opstelling met een Eddy Covariance mast. Dit is één van de meetmethodes die gebruikt worden om de CO₂-uitstoot van de Friese veenweide te meten.

Bijlage 1 Overzicht kosten en financiering

Kosten en Financiering Werkplan Veenweide 2023														
Versie 2.0, 7 december 2022														
Bedragen x € 1.000														
Maatregel	Kostenraming				Dekking				Bijdrage					
	2023	2024	2025	2026	Exploitatie Provincie 2023	Exploitatie Provincie 2024	Exploitatie Provincie 2025	Exploitatie Provincie 2026	Wetterskip Fryslân 2023	Investerings geld Wetterskip 2023	Bidrag Groeifonds 2023-2026			
1 Waterbeheer en Klimaatadaptatie	100	100	0	0	0	0	0	0	100	0	0			
Thema 1: Peilbeheer	50	50							50					
Thema 2: Waterberging en klimaatadaptatie	50	50							50					
Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem														
2 Bodem en Grondgebruik	688	585	8	95	0	585	8	95	0	0	0			
Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemaatregelen	410	410			410									
Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/ bodem in balans	198	95	8	95	95	8	95							
Thema 3: Draagkracht en bodemverdichting	80	80			80									
Thema 4: Maisteelt en energiegewassen														
3 It Nije Buorkjen	2.520	1.300	465	440	315	850	165	140	15	0	0			
Thema 1: Verduidelijking landbouw behouden en verbreden	2.385	1.210	450	425	300	760	150	125	0					
Thema 2: Landbouw en water	135	90	15	15	15	90	15	15						
Thema 3: Kringlooplandbouw														
4 Leefomgeving, natuur en biodiversiteit	1.195	1.195	0	0	0	1.195	0	0	0	0	0			
Thema 1: Natuur en biodiversiteit	1.095	1.095				1.095								
Thema 2: Landschap, cultuurhistorie en archeologie	100	100			100									
Thema 3: Gebouwen en infrastructuur														
5 Intergrale gebiedsaanpak	966	966	0	0	0	606	0	0	0	60	300			
9.1 Aldeboarn-De Deelen	175	175				50					125			
9.2 Hegewarren														
9.3 Groote Veenpolder	161	161				161								
9.4 Idzegea	75	75				75								
9.5 Brekkenpolder	130	130				130								
9.6 Grouster Leechlan	130	130				130								
diverse initiatieven buiten de KG	60	60				60								
Gebieden algemeen	235	235							60		175			
6 Onderzoek en Monitoring	933	532	127	126	148	392	127	126	148	140	0			
Innovatie projecten	933	532	127	126	148	392	127	126	148	140				
7 Veenweide algemeen	500	500	0	0	0	300	0	0	0	200	0			
Communicatie	50	50				50								
Programma'sturing	450	450				250				200				
TOTAAL	6.901	5.178	600	661	463	3.528	300	361	163	500	1.350			

Bijlage 2 Overzicht personeelsinzet

Overzichten personele inzet voor werkplan 2023				
Personeelsinzet in euro's (x 1.000)	Provincie	Wetterskip	Overige	Totaal
Inzet basis capaciteit veenweide	614	1.274	187	2.075
Inzet extra capaciteit veenweide	500			500
Inzet capaciteit op projecten	641			641
Totaal gedekte capaciteit	1.755	1.274	187	3.216
Personeelsinzet in fte	Provincie	Wetterskip	Overige	Totaal
Inzet basis capaciteit veenweide	7	13	2	22
Inzet extra capaciteit veenweide	6			6
Inzet capaciteit op projecten	8			8
Totaal gedekte capaciteit	21	13	2	35